

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXII – leto 1976/77 – št. 6

JeziK in slovstvo

Letnik XXII, številka 6

Ljubljana, marec 1976/77

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številK)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Koruza, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Jože Koruza (slovstvena zgodovina) in Aleksander Skaza (primerjalna slavistika)

Tehnični urednik Ivo Graul

Svet časopisa: Berta Golob, Ivo Graul, Marjan Javornik, Jože Koruza, Mira Medved, Jože Munda, Breda Pogorelec, Aleksander Skaza, Marija Smolič, Marjeta Vasič (predsednik), Pavle Vozlič, France Vurnik

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: JeziK in slovstvo Ljubljana 50100-678-45015

Letna naročnina 80.— din, polletna 40.— din, posamezna številka 10.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 40.— din

Za tujino celoletna naročnina 150.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina šeste številke

Razprave in članki

- 161 *Jože Pogačnik* Martin Krpan in Kanjoš Macedonovič
171 *Franc Žagar* Starejše šolske obravnave leposlovnih del

Jubilanti

- 176 *Veia Brnčič* Janko Lavrin (Ob devetdesetletnici)
177 *Joža Mahnič* France Dobrovoljc — sedemdesetletnik
179 *Majda Stanovnik* Ob sedemdesetletnici akademika Antona Ocvirka

V spomin

- 181 *Dragi Stefanija* Makedonski jezikoslovec Krum Tošev

Slovenščina v javni rabi

- 183 *Franc Jakopin* Težave s tujimi lastnimi imeni
184 *Vilko Novak* Pravopisna in jezikovna vprašanja

Zapiski

- 185 *Marija Stanonik* Anketa o slavističnih zborovanjih
189 *Matjaž Kmecl* Popularno prešernoslovje
190 *Franc Jakopin* Organizacija in delo poljske slavistike (nadaljevanje in konec)
6/4 Zaključni račun JiS na dan 31. 12. 1976

Jože Pogačnik

Filozofska fakulteta v Novem Sadu

MARTIN KRPAN IN KANJOŠ MACEDONOVIC

V zgodovini nacionalnih književnosti, zlasti še tistih, ki pripadajo zahodno-evropskemu krogu, pogosto prihaja do velikih sorodnosti v ubesedovanju snovi, idej ali oblik. Pojav je v zvezi s kroženjem motivov in tem, še bolj pa je taka sorodnost odvisna od bližine kulturnopolitičnih in duhovnih položajev, v katerih sta dve (ali več) nacionalnih književnosti. Tipološka razčlenitev takih pojavov ni utemeljena sama v sebi; postavljanje vprašanja o tem, kako se je neka snov, ideja ali oblika uresničila v dveh duhovno-ustvarjalnih okoljih, je enako zanimivo za teorijo primerjalne vede, kakor za notranji profil narodne literarne zgodovine.

Razčlenitev, ki je nakazana v naslovu, je utemeljena v gradivu, ki ga nudita slovenski pisatelj Fran Levstik (1831—1887) in črnogorski pripovednik Stefan Mitrov Ljubiša (1824—1878). Predmet preučevanja sta poglavitni deli obeh ustvarjalcev, in sicer *Martin Krpan* (1858) ter *Kanjoš Macedonović* (1870). Obe deli je povezoval že 1931. leta Ivan Koštiál, ko je govoril o »srbskem Martinu Krpanu«¹, prvo analizo najbolj opaznih vzporednosti pa je prispevala prav tako v tridesetih letih Anica Šaulić.² Oba avtorja sta ostala na ravni prvih zapažanj, ki so opozorila na problem; zunaj njunih okvirov so namreč ostale nekatere bistvene razsežnosti, o katerih je treba spregovoriti s tehtno resnobo.

I

Struktura Levstikovega *Martina Krpana* ima mnogo sestavin in je pogojena v različnih pobudah, ki sta jih dajala takratni prostor in čas. Avtor je v *Popotovanju iz Litije do Čateža*, torej v spisu, ki je nastajal vzporedno s pripovedjo o Krpanu, besednoumetnostno ustvarjanje utemeljeval z narodnostno-aktualnimi značilnostmi (»zrcalo svojega časa«, »na vogelnem kamnu narodskega života«, »čas je, da bi se iz ljudstva zajemalo bolj kakor do zdaj«). Očitno je, da ima Levstik v mislih ustvarjanje, ki naj nadaljuje tam, kjer je prenehalo ustno izročilo, zasidra pa naj se v aktualnih potrebah sodobne zgodovinske prakse. Načelu folklorne tipičnosti se tako pridružuje načelo realistične aktualizacije, to pa je razpon, ki je značilen za razsežno in trajno plast slovenske književnosti v drugi polovici XIX. stoletja.

Drugo izhodišče je v namenu tako utemeljenega slovstvenega dela, s katerim naj bi se »ljudstvo *budilo*« in »najlaže bi se mu *dajalo veselje do knjig*«. Ta na-

¹ Prim. *Zivljenje in svet* 1931, knjiga 10, števec 13 (27. septembra); Koštiálov prispevek ima naslov *Srbski Martin Krpan*.

² Levstikov »*Martin Krpan*« i Ljubišin »*Kanjoš Macedonović*«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* XVIII (1939), str. 238—45.

vedek ima značilno prerodno utemeljitev knjižnega delovanja. V tej utemeljitvi slovstvo ni vrednota, ki naj bi prinašala predvsem estetsko ugodje, marveč ima nalogo narodnostno prebujati in slovstveno vzgajati. Krog je torej sklenjen v tistem smislu, kakor ga je izpovedal Levstik v *Napakah*, ko je zapisal, da »od ljudstva se moramo učiti . . . moramo podučevati ljudstvo«. To mnenje je treba podkrepiti še s podobnimi avtorjevimi besedami, ki določajo smer in vrednost opisane miselnosti. V *Spominih o verah in mislih prostega naroda* Levstik toži nad časom, »ker se umika vraža in tudi — poezija«, hkrati pa o tradicionalnem snovanju trdi, da je vredno ohranitve, »ker jezik in pripovedka so zgodovina vsakemu, a še posebno edina zgodovina takemu narodu, kakršen je slovenski narod, ki druge zgodovine nima«. Obravnavane premise so dopolnjene s tezo o posebni zgodovinski usodi slovenskega naroda, ta usoda je razlog, da je za ta narod treba predvideti čisto posebno slovstveno pot.³

Ta pot, ki izvira iz predpostavke o narodu, ki je komaj prišel iz zibelke (»deltinski um«), je znana iz Kopitarjeve kulturne ideologije. Posebna folklorna in narodno-domačijska tipičnost naj bi bila potrebna, ker je šlo za oblikovanje in utrditev etničnih značilnosti in značaja. To zahtevo je bilo zapaziti v srbskem prerodu, ki ga je — po Kopitarjevi viziji — začel Vuk Karadžić. Folklorno snovno in motivno podlago pa je bilo treba tudi oblikovati. Pri tem se ni bilo mogoče zadrževati zgolj pri mitičnih ali simboličnih motivacijah, ki so značilne za pripovedno izročilo, marveč je bilo treba zgodbo že dušeslovno kolikor toliko osmisliti. Tudi psihološki element je Levstik našel v razsvetljenstvu in sicer pri Lessingu. Kopitar, Vuk in Lessing so idejno obzorje Levstikovega slovstveno kritičnega nazora, ki je po svojem bistvu klasicističnega izvira, a je sprejel iz preteklosti predvsem tiste prvine, ob katerih se je lahko razvijala tudi začetna miselnost realistične dobe. A. Ocvirk je pred desetletji za označeni položaj našel ustrezen izraz z označbo naivni realizem; v njem se primitivna idealizirana snov združuje z obrisno realistično opisnostjo, ali — z drugimi besedami — postavlja most med klasicizmom in realizmom.⁴

Martín Krpan je nastal kot zgled literarno-estetskih načel, ki so bila izrečena v *Popotovanju*, zanj pa je Levstik imel ne samo aplikativne, marveč tudi osebne pobude. V raznih izjavah se spominja, kako so mu še v mladosti ostajale zgodbe »v glavi od prvega do zadnjega konca«. Poleg spominjanja, ki je dovoljevalo takojšnjo reprodukcijo, pa je zanimivo, da so mu takšne »dogodbice« in »pripovedke«, kakor jih sam označuje, »domišljavost tako razgrele«, kar pomeni, da je šlo za afektivno stališče in naklonjenost v to smer. *Krpan* je snovno in motivno izšel iz opisane Levstikove usmerjenosti in ima torej folklorno izhodišče. Položen je v usta vaškemu očaku, s čimer je bila dobljena naivna pripovedna perspektiva, v kateri odsevata dva svetova: kmečki in gosposki. Oba sta obsijana s polarizirano svetlobo: kmečki svet je dober in naraven, gosposki pokvarjen in slaboten. Junak zgodbe ima moč, ki jo posoja za tuje koristi, za sebe pa si izgovori drobne pravice. *Krpan* je torej podoba nezavedne moči, ki še nima volje, da bi prosto razpolagala sama s seboj. Po tej imanentni vsebini ga je bilo mogoče razumeti tudi kot simbol slovenske zgodovinske usode.⁵

³ O teh problemih obširno razpravljam v knjigi *Zgodovina slovenskega slovstva*. IV. Realizem, Maribor 1970.

⁴ Prim. *Levstikov duševni obraz* v *Levstikovem zborniku* (Ljubljana 1933), str. 7—132.

⁵ N. d., str. 196—208.

Snovni in idejni sestav vežeta *Martina Krpana* s folklorno-romantično prozo, ki so jo gojili zlasti J. Trdina, L. Svetec in J. Urbančičeva. Poseben problem je kompozicijska razčlenitev; pripetljaji v Levstikovi zgodbi se vrste v tem zaporedju:

Uvod: Krpanov lik

1. Krpanovo srečanje s cesarjem
2. Brdavs preti prestolnici, Krpan edino upanje
3. Krpan na dvoru
4. pripravljanje orožja — užalitev cesarice
5. izbiranje konja — užalitev vitezov
6. boj in zmaga
7. cesar ponuja Krpanu hčer za nagrado
8. cesarica se maščuje
9. Krpanov odgovor cesarici
10. Krpanov obračun z ministrom
11. cesarjev sporazum s Krpanom

Sklep: Slovo⁶

Pripovedno tkivo je razporejeno na način, da je vsebinski vrh (Krpanov boj z zmago) natanko v središču zgodbe. Med uvodom in vrhom je pet pripovednih položajev, toliko jih je tudi med vrhom in sklepom (shematično torej: a + 5 + + A + 5 + a). Levstikova kompozicija očitno teži v tektonični tip, ki sta ga na Slovenskem uveljavila klasicizem in klasika.⁷

Iz drugega izvira je stilna podoba *Martina Krpana*. Na tem področju prevladuje hiperbola, ki je bila po Levstiku značilna za Homerja in srbsko ljudsko pesem. Ustrezala je naivni miselnosti in pripovedni perspektivi, oboje je bilo preračunano za »detinski um« slovenskega ljudstva. Poglavitni tip realistične naracije je stvarna pripoved v tretji osebi. *Martin Krpan* je odklon od tega pravila, saj je Levstik v njem ustvaril pripovedniški položaj, s katerim so združeni v enoto pripovedovalec in poslušalci. Pripovedovalca je napovedal v začetku zgodbe (*Močilar* mi je časi kaj razkladal od nekdanjih časov, kako so ljudje živeli in kako so imeli to in to reč med sabo. Enkrat v nedeljo popoldne mi je v lipovi senci na klopi pravil naslednjo povest.) Ta položaj mu je bil potreben, da je lahko zadržal kmečko naivno vizijo zgodbe, ki jo potrjujejo vse stilne plasti.

Problemu jezikovne ubeseditve je Levstik posvetil *Napake slovenskega pisanja* (1858), v katerih je formuliral dva že znana kompleksa: sintaktično-stilističnega

⁶ Ti pripetljaji so v prvi objavi (*Slovenski glasnik* 1958) tudi grafično opazni. Kasneje so tako tiskani le še v prireditvi, ki jo je 1934. leta pripravil A. Slodnjak za *Cvetje iz domačih in tujih logov* 2.

⁷ Omeniti je treba, da je klasicistično kompozicijsko stališče za dramatiko veljalo v nemški literarni znanosti še v šestdesetih letih preteklega stoletja (Gustav Freytag: *Die Technik des Dramas*, 1863).

in leksikalnega. Za oba je predvidel narodno-folklorno podlago »zaklad slovenščine je zmerom še kmet in ljudstvo zunaj mesta«), kar pomeni, da je sprejel načela etimološko-empirične šole, ki je imela svoj začetek pri Kopitarju, nadaljevala pa se je z Metelkom in Miklošičem. Na podlagi prave ljudske govornice je oblikoval zgodbo, ki jo odlikujeta pripovedna nazornost in izrazna ustreznost. V tem okviru je treba poudariti vsaj tri stilne posebnosti: pisatelj je izenačen s poslušalcem (pripovedovalec je Močilar), Krpan govori s cesarjem kot s sebi enakim, cesar pa prevzema frazeologijo kakega kmečkega veljaka. Levstik v vseh teh plasteh uporablja ljudsko modrost, na neštetihi mestih namreč v svojo poved vključuje ljudska rekla in pregovore ter s tem povečuje verodostojnost svoje »kmetiške« optike.⁸ Plemenski in stanovski ponos slovenskega človeka pa je posebno opazen na mestih, kjer prihajata do izraza humor in ironija. Dober zgled za to sta Krpanov pogovor z ministrom Gregorjem (a) in Krpanovo zavračanje poroke s cesarjevo hčerko (b):

a) Kdo me bo? Morda vi dolgopetec, ki ste suhi kakor raženj; ki je vas in vašega magistrovanja z vami komaj za polno pest? Z eno samo roko vas porinem čez svetega Štefana streho; ki stoji sredi mesta.

b) Pa bi tudi ne bilo čudo, ko bi zbolela; saj vemo vsi, da take mehkode niso vajene od petih zjutraj do osmih zvečer cika coka, cika coka s konjem. Če se to prav do dobrega vse premisli, menda bo najbolje, da vam ostane cesarična, meni pa vdovstvo, čeravno pravzaprav dosti ne maram zanje; ali kar Bog da, tega se človek ne sme braniti.

Ta plast predstavlja poseben parodistično-humoristični in ironični stilni kompleks, ki je imel svojo življenjsko podlago v buditvi kritične zavesti v slovenskem človeku, na ravni literature pa je postal pomembno tvorno načelo, od katerega je odvisna struktura celotne pripovedne proze v realizmu. Levstik polaga v Krpanova usta tudi takole izjavo: »Moje otepanje z Brdavsom vem, da je ime-na vredno. Kaj se zna? Morda bodo postavači še celó skladali pripovedavke in pesmi, da se bo govorilo, ko ne bo vas ne mene kosti ne prsti, če ne bo magister Gregor dal drugače v bukve zapisati.«⁹

Pravo pomnenje je edino ljudski (kolektivni) spomin, uradna zgodovina je tvorba, ki rabi pragmatičnim ciljem, v resnici pa je daleč od resničnega toka stvari. *Martin Krpan* s to izjavo ni dal samo nove opore za svojo pripadnost narodno-folkloristični smeri, marveč se je dvignil tudi do visoke kritične zavesti, ki je imela svoj pragmatistični in politični pomen.

Levstikov *Martin Krpan* izvira iz narodno-konstruktivne zamisli slovenskega slovstva. Osrednji lik je vzet iz folklornega tipa romantike, vendar to osnovo prerašča z nekimi značajskimi posebnostmi. Krpan je v svoji notranjosti izrazilo svobodna osebnost. Takšna osebnost izredne moči svojo silo posoja drugim, medtem ko jo sama zase uporablja zgolj v samoobrambi. Levstik ga prikazuje kot junaka, ki je statično zazrt vase in se nikdar ne obrača v svet napadalno. Njegova moč je torej še pasivna, kar idejno ustreza načelom slovstvene etike, iz katere je izšel. V *Krpanu* gre potemtakem samo za realizem idej, ni pa ga

⁸ Razčlemba te vrste je napravil J. Toporišič v delu *Slovenski knjižni jezik 3*, Maribor 1967, str. 41-6.

⁹ *Cvetje 2*, str. 40.

mogoče brez pridržkov postaviti na začetek realistične proze. Mogoče mu je priznati neko zvezo s kasnejšo vaško povestjo, toda ta zveza je lahko samo posredna. Stilno je to delo ostalo na ravni mita in hiperbolizacije, zato je vsaj toliko sklep prejšnjega kakor začetek prihodnjega. Najboljši dokaz za to trditev je dejstvo, da slovenska proza v drugi polovici XIX. stoletja ni več ubirala takšnih poti. Levstikova narodno-konstruktivna pobuda je bila sprejeta kot ideja, ki se je je oprijel zlasti J. Jurčič, ni pa se uveljavila kot leposlovna ostvaritev.

II

V Ljubiševi zapuščini je ohranjen zapisek, ki pojasnjuje nastanek *Kanjoša Macedonovića*: »*Kanjoš Macedonović* legenda je koju skoro svaki Paštrović zna. Sam sam pak dopunio istoričnu stranu, kako sam najbolje mogao i umio«. ¹⁰ Pisu je bilo zelo veliko do te geneze, poudaril jo je tudi v podnaslovu in jo še časovno omejil: priča paštrovska iz petnaestog vijeka. Naglašanje folklornega izvira in zmanjševanje osebne vloge ima svoj pomen. Ljubiša je vnet pristaš Vukove šole, njegovi interesi so povezani z Boko Kotorsko, Črnogorskim Primorjem in s celo Dalmacijo, v kateri teče ločnica med avtonomaši in narodnjaki. Ljubiša je dolgo samo »ljubitelj književstva«, ki ga ob politiki zanimata še folkloristika in italijanska klasična književnost (Ariosto, Dante, od latinskih avtorjev še Horac). Leta 1866 je objavil pesnitev *Boj na Visu*, ki jo je navdihnilo veselje ob zmagi avstrijskega ladjevja nad italijanskim. Navdih politične narave in zavestna opredelitev za prirodno zvezo Dalmacije s Hrvaško in Črno goro govorita o Ljubiševi književni poziciji, katere se bo držal v svojem književnem delu. Književnost je postavljena v službo narodnih prizadevanj, kar pomeni, da je njena poglobljena značilnost idejno-politična instrumentalizacija. Po avtorjevih besedah gre za »događaje u svojoj otadžbini«, ki jih je treba »pisati krvavim mastilom«; oboje je metaforičen izraz za narodno-politično aktualizacijo in idejno naperjenost.

Podobno kot Levstik je tudi Ljubiša pripadnik tako imenovane narodno-konstruktivne literature, ki ima pred sabo nek cilj, le-temu pa podreja vse druge razsežnosti. Avtor *Kanjoša* ve, da v položaju, ko je »između Bara i Zadra bilo u izobraženoj vrsti samo sedam ljudi, koji nijesu bili izgubili svijest svog imena i porekla«, razumnikova etična dolžnost, da pomaga spremeniti ustaljeni red stvari. Zato je »sa mukom stupio na originalnost« in se pridružil tisti vrsti besednoumetnostnega ustvarjanja, ki sta jo istočasno gojila pesnika Joksimski Novič — Otočanin (1807—1868) in Jovan Sundečić (1825—1900).

Načelo naroda kot *suprema lex* je potegnilo Ljubišo v magični krog, ki ga je predstavljala estetika folklorne romantike. Njegova ožja regija mu je bila v tem pogledu dragocena pomoč. Sam je o Bokeljskem govoril, da je »matica i kovnica pučkih umotvorina«, v kateri je »neiscrpivo bogatstvo narodnijeh izražaja i pučkoga krasnorječija«. Doživljajna in oblikovalna pobuda je postalo prav to izročilo, ki je »ogledalo naroda našega« in »izraz narodne duše«. Ko je izražal veselje ob lepem sprejemu svojih knjig, je zapisal tudi: »Te su pripovijesti omi-

¹⁰ Nikola Banašević: *Od Tristana do Kanjoša. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor XXIV* (1958), str. 6.

lile s čistoče jezika i narodnijeh običaja, i stoga su ogledalo naroda našega«. Ljubiševa pripovedna proza je zgled *historiae et philologiae in actu*.¹¹

Ljubiševo ukvarjanje z rimsko in klasično italijansko književnostjo je imelo nasledek v domišljijiski disciplini, ki se najlepše razodeva v kompozicijski členitvi *Kanjoša Macedonovića*. Sestavljen je iz teh epizod:

1. krajevno in zgodovinsko ambientiranje
2. Kanjoševa pripoved na zboru
3. dve inačici v reševanju problema
4. praktični razlogi za odločitev
5. pot v Benetke in zmaga
6. slavlje in nagrada
7. zgodovinski obrat (*la riva degli slavoni : la riva dei schiavoni*).

Ljubiša teži v tektonski urejeno kompozicijo, v kateri so posamezni pripetljaji v posebnem medsebojnem razmerju. Prva in sedma enota sta zgodovinski okvir (spomniti se je treba: sâm sam pak dopunio istoričnu stranu), ki je zgrajen na nasprotju med veličino patriarhalno svobodne družbe in bedo verolomnih gospodarjev, katerim so se Paštrovići morali podrediti. Drugi in šesti del pripadata Kanjošu, v obeh je junak, ki ali izpolnjuje voljo plemenskega veča ali je po volji beneškim oblastnikom in dožu. Poudariti velja, da Kanjoš — kljub temu, da se individualno profilira — ostaja tesno spojen z množico ali skupnostjo (v Benetkah je rešitelj države, v Črni gori izpolnjevalec prastarih običajev). V nasprotju z doslejšnjimi člani, ki so si v nasprotju, sta tretji in in peti del v posledični zvezi (nujnost — njena izpolnitev). Kompozicijski vrh je v odločitvi, ki pa ni Kanjoševa, temveč izvira od oblastvenega organa, ki je zanjo med Paštrovići etično in pravno poklican ter merodajen. Ker je Kanjoš samo eksponent plemenske volje in instrument beneške politike, on ne more biti junak v pravem pomenu besede, ker ta vloga pripada celotnemu plemenu Paštrovičev. Etnocentrično načelo, ki se razkriva tudi v kompoziciji, je bilo in ostalo poglavitno izhodišče Ljubiševe slovstvene ustvarjalnosti.

Levstikov *Martin Krpan* je lociran v Notranjsko (»v Notranjem stoji vas Vrh po imenu«) in na Dunaj, kar pomeni, da si stojita nasproti slovanski in germanski svet. Ljubišev *Kanjoš Macedonović* ima podobno ločnico (slovanstvo — romanstvo), njen zunanji izraz pa so črnogorski Paštrovići in Benetke. Ljubišev junak si je sam v sebi na jasnem glede Benečanov. Sâmo večanje pred odločitvijo je v tem pogledu zelo instruktivno. Oba govornika polarizirata in radikalizirata dve mogoči inačici v reševanju problema. Prvi brani patriarhalno-epsko inačico (»Ima i danas tisuća momaka što bi mrlj da učuvaju posljjetku slobodu i neodvisnost. Komu je draži život neka ide da robuje Furlanu. Bolja poštena istraga, nego sramotna natraga!«). Zoper ta romantični maksimalizem (vse ali nič), se uveljavi pragmatično stališče (»To su prebacivanja, nego se prođite junaštva i zle sreće, a držite što ste uhvatili. Padoše silna carstva i klonuše strašne vojske

¹¹ Kar je navedkov, so vzeti iz Skerličeve *Istorije nove srpske književnosti*, Beograd 1953³, str. 311-15 in iz predgovora, ki ga je napisala Isidora Sekulić, v knjigi: Stjepan Mitrov Ljubiša, *Pripovijesti crnogorske i primorske*, Beograd, 1968, str. 7—13 (Biblioteka Prosveta). Po tej izdaji so tudi vsi citati iz *Kanjoša Macedonovića*.

pred silom azijackom«); v njem je celo nekaj naivne vere, da je mogoče spremeniti nravi oblastnikov (»Mlečiče zadužiti, a sebi poštenje otvoriti«). Paštrovići torej že gledajo na vprašanje kot na svojevrstno igro, oni nekaj vlagajo, da bi nekaj dobili. To igro sprejema, zlasti ob drugem obisku Benetk, tudi Kanjoš; on in Furlan¹² sta v trenutku pred spoprijemom enotna v tem, da je njun položaj v bistvu enak in da oba skupaj lahko predstavljata nevarnost za beneškega leva.

Kanjoš izpolni voljo Paštrovičev, ker je njim etično zavezan, čeprav ve, da je njegovo delo po svojih razsežnostih vprašljivo (»Moglo mi je biti da sjedim doma kao gospodin. Nanese me neki grijeh da ovđe ludo poginem; pak da je za koga ni po jada, no za ove strašive i nadute nitkove«). Ta sestavina je vsekakor nasledek politične pragme in zgodovinske aktualizacije. V njej pa z enako silo prihajajo do izraza strukturna obeležja tradicionalne pripovedi kot literarne vrste. Ugotovljeno je namreč, da so bistvene fabulativne sestavine *Kanjoša* po svojem izviru celo iz romana o Tristanu, torej iz neke mednarodne snovi, teme in motivike, ki je obrodila svojelo varianto tudi v srbski srednjeveški književnosti.¹³ Strukturni model tradicionalne zgodbe je ostal trdna podlaga, ki je ni moglo spremeniti posodabljanje idejne vsebine.

Za stilno podobo *Kanjoša Macedonovića* je odločilna ugotovitev o nazornem in monumentalnem ubesedovanju, za katerega je značilna frazeologija, ki je strnjena kompendij lastnosti tradicionalnega pripovedništva (rekla, pregovori, epitetoneza, oblikovanje lika in načelo epskega nizanja pripetljajev).¹⁴ Iz tega okvira se izdvaja pojačan parodistični in satirični stilni kompleks, v katerem postavljamo za zgled nekaj mest:

- a) ... otvore se vrata i ispane jedan hromac u zelenoj haljini kao gušterica.
- b) Što pak tražite duždu zatočenika da mu odmetnika posiječe, ja menim da kad nije lično da se s njim dužde siječe, da mu nije ni dično slati mjesti sebe drugoga, jer su to dvije sramote.
- c) Mogao bi duždu naći sreda svoju zamjenicu, ne jednu no trista, pak kakve zamjenice, da se zemlja trese! No je dužde odbio sve prosioc, jer želi tvojoj braći, skoro posinjenoj, otvoriti put slave, poštenja i neumrlosti.
- č) Ja se poklonim do crne zemlje i rekнем u sebi: lijepo li ova gospoda mažu i šaraju, a duždu: da ja ni najmanje ne sumnjам da će mi braća dragovoljno i radosno prihvatiti tako plemenitu čast i poslati duždu junaka njemu dostojna.

Prvi zgled s primero razkriva razmerje do beneške administracije nasploh, medtem ko označeno (»jedan hromac«) poudarja miselno stran Kanjoševnega gledanja na svoje gospodarje. Njihovo bahatost in lažno veličino (zgled c) je spregledal, zato je moralno in intelektualno nad njimi. Miselna svoboda, ki izhaja iz zavesti o (ne)vrednosti, je prispevala ironično-satirična mesta, v katerih se predstavnik

¹² V Ljubiševem tekstu je etnik Furlan vezan na tole etimologijo: Orlandija — Urandija — Furlandija, izvorno gre za Irca in Irsko (prim. N. Banašević, n. d., str. 8).

¹³ Prim. N. Banašević, n. d., str. 6—7 (vzporednosti so: izzivač, dvoboj z namestnikom vladarja, otok kot mesto boja, čoln, ponudba sprave, odkrhnjeni meč in slavje v cerkvi ter na dvoru).

¹⁴ O Ljubiševem izrazu je doslej največ pisal Božidar Pejović, in sicer v *Izrazu XVI* (1972), str. 459-68 (*Stjepan Mitrov Ljubiša*) ter *Književna istorija V* (1972), str. 98—110 (*Osobnosti Ljubišnog kazivanja*). Parodičnega kompleksa se je mimogrede dotaknil Dragiša Zivković: *Parodično-humoristični i ironični stilski elementi kao Ivorački principi u srpskoj prozi XIX veka, Prilozi za književnost, jezik istoriju i folklor XXXIV* (1968), str. 75.

Paštrovičev poigrava s svojimi sobesedniki (zgled b, zlasti pa č). Narodno-konstruktivno načelo je tudi tu književnost spreminjalo v sredstvo osveščanja, hrabrenja in samozavesti. *Kanjoš Macedonovič*, ki svoje fabulativne prvine dolguje ljudskemu izročilu, je s temi miselnimi razsežnostmi svoj dolg vrnil — ljudstvu.

III

Martin Krpan in *Kanjoš Macedonovič* živita v posebnem vzdušju, ki jima ga dajejo razsežnosti narodne ideje. Pomena te ideje za njuno strukturo ni mogoče razumeti drugače kot iz dejstva, da je oboja struktura na specifičen način priručna z razvojem obeh narodov (slovenskega in črnogorskega), in sicer tako, da je obema tekstoma pripadla v njem pomembna sooblikovalna vloga. Znana resnica je, da je slovensko slovstvo od razsvetljenstva dalje nastajalo vzporedno z narodno zavestjo, celo več: vseskozi je bilo tudi poglavitni nosilec ideje o narodni skupnosti. Besedna umetnost je bila namreč edino področje, na katerem se je za Slovence takšna ideja lahko formirala, zato sta slovstvo in ideja naroda živela v povratni spregi: slovstvo je s svojo vsebino in obliko konstituiralo narodno enoto, hkrati pa ji je vsiljevalo tudi svoje socialne in moralne norme. Sestav socialnih, moralnih in kulturnih vrednot, katerim se podrejata literatura in nacionalna skupnost, vsakega posameznika postavlja pred odločitev: ali se pokorniti skupni volji ali ostati zvest svoji subjektivnosti? Levstik in Ljubiša sta se včlenila v tako pojmovano narodno skupnost, ki jima je postala pogoj bivanja in cilj dejavnosti. V imenu ideje naroda sta pomagala oblikovati narodno skupnost, kar pomeni, da sta bralca privajala v takšno skupnost in ga vzgajala, da s prevzemom socialnih, kulturnih in moralnih norm svojo posameznost podredi nujnosti narodne splošnosti.¹⁵

Kult narodne posebnosti, ki ga je bilo treba gojiti v procesu nacionalne identifikacije, je bil po svojem izviru iracionalen, kar najbolje razkriva problem tujstva in tujega. Nekritična ljubezen do sebe (*amor sui*) je rodila podcenjevanje drugega, s sabo pa je prinašala tudi pristrana in elitistična merila, po katerih so bile razsojane vrednote in veličine. Francoski ali nemški romantiki so bili samo zagledani v folklorno izročilo, Levstik in Ljubiša menita, da je slehernikova rodoljubna dolžnost to tradicijo tudi gojiti in še razvijati. Miselnost te vrste je nastala v pogojih narodne zaslužjenosti, zato taka pretiravanja lahko razumemo in celo — osmislimo. Vera v prihodnost namreč ne bi mogla biti toliko trdna, da je ni spremljalo prepričanje o prihodnosti, ki bo vzela preteklost v obzir. Gre za nacionalistično slabost, ki je postala splošno vzdušje, od katerega se ni bilo lahko odtrgati. Dolgo zadrževano rodoljubje in enako dolgo zbirano sovraštvo do tujca — gospodarja je zraslo do tistih meja, ki jih je F. Engels imenoval »negativni patriotizem«. Ljubezen do sebe in svojega se je spreminjala v narodnostno mitomanijo, kasneje pa celo v nacionalistično sovraštvo. Notranje napetosti, ki so se izživilje v okvirih takega terorističnega čutenja, so zahtevale od posameznika, da služi narodnim koristim z vsemi močmi. Patos in hiperbola sta bila v službi veličanja vsega, kar je bilo narodno (prim. ustrezne odlomke v izjavah Krpana ali Macedonoviča). Čustveni napon je bil tako velik, da so izostajala merila za nianse, uveljavilo pa se je prikazo-

¹⁵ O ideji naroda v razvoju literarno-estetske produkcije je pisal Janko Kos v razpravi *Slovenske literarne konstante* (V), *Sodobnost* XXIII (1975), str. 660-68.

vanje skrajnosti. V tem prikazovanju so se pojavi življenja in sveta zreducirali na nasprotja med belim in črnim, vrednostna lestvica pozna samo vzvišeno ali grdo, v medsebojnih razmerjih pa se je uveljavila dvojnost med svojim (slovenskim, črnogorskim) in tujim (avstrijskim, beneškim).

Zavesti o nacionalni pripadnosti je posameznik podrejal celo tiste osebnostne razsežnosti, ki so obstajale v človeku od njegovega rojstva v zgodovini. Služiti svojemu narodu, uskladiti svoje želje in zahteve s koristmi etnične skupine — to je bilo ne samo imperativno načelo zgodovinskega trenutka, temveč tudi potrjevanje lastnega bivanja, dokaz lastne smiselnosti, identifikacija z nečim, kar je zaradi svoje trajnosti vredno in lepo. Kanjoš Macedonović za sebe sploh ne želi sprejeti nagrade, svojo uslugo pogojuje s spoštovanjem dogovora o neplačanju carine za celotno črnogorsko pleme. Martin Krpan je nekoliko bolj »sebičen«; on zase uzakoni trgovino »na črno« in s takim papirjem odide z Dunaja. Črnogorski pripovednik govori iz patriarhalne plemenske etike, slovenski oblikuje refleks resnične prakse takratnega političnega trenutka (»drobtinčarstvo«).

Označeni kontekst, ki je imanenten tako *Martinu Krpanu* kot *Kanjošu Macedonoviću*, je določil pripadnost obeh del v tako imenovani narodno-konstruktivni tip rane realistične književnosti. Na tej širši podlagi, ki je za oba avtorja skupna, svoj izvir pa ima v Kopitarju in Karadžiću, je prišlo do večjih analognih paralelizmov tudi v notranji strukturi. A. Šaulić je v svoji študiji našela sedem takih vzporednosti, ki so prvenstveno tematične in snovne narave (človek iz naroda pomaga vladarju, razloček med bojevnikoma po vojaški izkušnosti in oborožitvi, junakova samozavest, enaka nagrada, odbijanje vladarjeve hčere, iskrenost v ponašanju in medsebojnih zvezah ter nehvaležnost solastnikov).¹⁶ Tak prijem problema seveda ni izčrpal, tipološka analiza se z njim ne more zadovoljiti, ker je segel le po vnanjih razsežnostih, ni pa prodril v globinske in zato bolj odločilne plasti obeh del.

Levstik in Ljubiša sta deloma še prepričana, da je folklor tista forma, ki omogoča celostno estetsko spoznanje sveta in življenja.

V njihovih očeh je to slovstvo naravno podaljšanje življenja in izkušenj, kar pomeni, da je vsaka taka ubeseditev že vnaprej adekvatna in avtentična.¹⁷ Krpan in Kanjoš sta človeka iz naroda in oba se odlikujeta z npravstvenimi značilnostmi. V času družbenih nasprotij je bil npravstveno visoko dvignjen narodni človek programskega pomena, kar je za oba pisatelja in za obe literaturi izjemno važno. Razsežnosti te vrste sta oba pripovednika izvedla v tipično folklorni strukturi, v kateri je ohranjena njena pglavitna estetska premisa — enotnost med ustvarjalcem, delom in konsumentom. Levstik in Ljubiša želita ostati na ravni kolektivne izkušnje, od tod so v obeh tekstih mesta, ki pletejo zadevne vezi. Za zgled:

- a) *Promisli* jesu li se malo uzrujali na te riječi.
- b) *Menite*, da je Krpana to kaj mudilo, ka-li?

¹⁶ A. Šaulić, n. d., str. 241-43. Avtorica opozarja na vzporednosti med Ljubišo in madžarskim pesnikom J. Aranyjem (*Toldi*, 1846); ta ep je v srbsčino 1857. leta prevedel J. Jovanović-Zmaj. Kako je prišlo do teh sorodnosti, razlaga N. Bancšević v omenjeni študiji.

¹⁷ Zanimivo izjavo o tem je ohranil Ljuben Karavelov: »Bolgara je težko prepričati, da pesem, povest ali narodno izročilo niso resnični. Pripravljen bo prej verjeti, da se moti ves svet, a da imajo prav njegovi predniki, ki so ga prepričevali, da je izročilo sveto in točno.

Tak prijem vzbuja vtis, da gre za zgodbo, ki je neposredno in spontano zrasla iz življenja. Izjemna vloga pripovedovalca in poslušalca pa določa še neko zelo značilno posebnost: omenjena struktura dopušča, da se označi predvsem pripovedovalec, medtem ko pripovedni liki ostajajo šablonski in shematični. Tako za Krpana kot za Kanjoša je bilo že ugotovljeno, da sta značilna tipa, nista pa značaja v literarnoteoretičnem pomenu besede. Psihološka in karakterološka individualizacija se tu ni mogla pojaviti, ker jo je onemogočila pisateljeva zavestna odločitve za folklorno pripovedno strukturo. Za to strukturo je osrednje vprašanje, kako se je nekaj zgodilo; potek pripovedi kot konstrukcijsko pravilo in končni efekt samega pripovedovanja sta tisto središče, v katerem se združujejo delo, pripovedovalec in poslušalec. Levstik in Ljubiša, to je značilno, naglašata prav dejstvo pripovedovanja (ustne naracije). Njena stilna frazeologija je v skladu s tem naglašanjem, kar pomeni, da je obema prvenstveno do avditivne — ne vizualne — ubeseditve.¹⁸

Martin Krpan in *Kanjoš Macedonovič* sta na meji med romantiko in realizmom, kar je povzročilo preobrazbe in odstopa od orisane izhodiščne literarne strukture. Obe deli izhajata iz folklorne in mitološke zavesti, kar pomeni, da sta zasnovani na prepričanju, da oblikujeta objektivno resničnost. To podlago razjeda subjektivna izkušnja, ki govori, da sta pripovedi nov svet, ki je utemeljen v estetskem dejstvu in razkriva estetsko resnico. Ob težnjo za reprodukcijo resničnosti se je postavilo dejstvo imaginativnih razsežnosti. Hkratnost obeh prijemov je prinesla križanje dveh strukturnih ravni, katerih zunanji izraz je že omenjeni parodijski in satirični kompleks. Z njim prihaja v tej pripovedni prozi do tistega preloma, ki je značilen za vse južnoslovske književnosti petdesetih in šestdesetih let XIX. stoletja. Premena folklorno-mitološke zavesti v literarno je odmaknila literaturo od *posnetka* in napravila od nje *stvaritev*.¹⁹

Odmik te vrste od izročila je najbolj opazen v tektonskem kompozicijskem načelu, ki ga je mogoče ugotoviti tako v *Martinu Krpanu* kot v *Kanjošu Macedonoviču*. Členitev snovi v obeh delih ne more biti zgolj nasledek naravnega — in zato nezavestnega — razporejanja posameznih delov zgodbe, marveč je lahko predvsem nasledek zavestne izbire in odločitve. To ne preseneča, ker vemo, da so književnosti rade segale ravno v prvih fazah realizma po nekaterih estetskih teoretičnih klasicistične stilne formacije. Volja, ki je želela urejati življenje in svet na pragmatični ravni, si je poiskala ustrezen ekvivalent tudi za obvladovanje besednoumetnostnega ustvarjanja. Klasicistično kompozicijsko načelo je potemtakem logično dopolnilo poglobitvega okvira, v katerem se pojavljajo druge literarne razsežnosti Levstikovega in Ljubiševega dela.

Ko je Ljubiša objavil svojo zbirko *Pripovijesti crnogorske i primorske* (1875), je vzel za moto naslednje Njegoševe stihe:

Ako nije mjesto za življenje,
A ono je mjesto za pričanje.
Pričanje je duši poslatica,
Kao vama vaše gurabije.

¹⁸ O teh problemih razpravlja Božidar Pejović v citirani študiji (*Književna istorija*, šte. 17, str. 98—103; značilen je že podnaslov, ki se glasi: *Samoironija pripovjedača*).

¹⁹ Na taki podlagi je zasnoval zelo instruktivno monografijo bolgarski literarni teoretik Bojan Ničev (*Uvod v južnoslavjansku realizm*, Sofija 1971, 309 str.).

Na eni strani so življenje in gmotne dobrine, na drugi umetniška dejavnost, ki prinaša duševno ugodje. Besedna umetnost v prvobitnem pomenu besede (pripoved) je bila v majhnih književnostih poglavitni pripomoček prerodnih prizadevanj, v zvezi z njo so se ob estetskih pobudah pojavljali zato tudi vidiki, ki so imeli prijemališče zunaj ustvarjalnih plasti. Slovestvo je bilo instrument narodno-konstruktivnega procesa, kar pomeni, da je bilo zavestno usmerjeno v določeno smer in ocenjevano po tem, koliko je bilo zmožno takojšnje družbene uresničitve. Prostor estetike se je tako polnil z aktualnimi problemi časa, ki so slovestveno vsebino omejevali in vezali na nekaj norm, za katere so vsakokratni udeleženci menili, da so poglavitna sestavina njihove družbene eksistence. V tem okviru »pripovedovanje, ki je duši slast« predstavlja integral, s katerim sta povezana Levstikov *Martin Krpan* in Ljubišev *Kanjoš Macedonovič*.

Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

STAREJŠE ŠOLSKE OBRAVNAVE LEPOSLOVNIH DEL

V začetku 20. stoletja so bila občutno izboljšana osnovnošolska berila; namesto nekdanjih moralističnih in realističnih beril so bila uvedena leposlovna; oskrbeli so jih Gangl, Hubad, Josin in Schreiner. V teh berilih so bile namesto sestavkov, kot so Korito nehvaležnosti, Obleka nedolžnosti ali Strupene jagode, natisnjene pravljice, pripovedke, basni, pesmi in druga leposlovna dela. Ob teh berilih so metodiki slovenskega jezika začeli razpravljati o načinu obravnave leposlovnega dela v šoli; udomačili in uveljavili sta se celo dve metodi: obravnava po učnih (formalnih) stopnjah in razvijajoče-upodablajoča metoda (entwickelnd-darstellende Methode). Za prvo se je zlasti zavzemal dr. Janko Bezjak v Učnih slikah k ljudskošolskim berilom (1903) in v Posebnem ukoslovju slovenskega jezika (1906); za drugo pa Viktor Bežek, ki jo je precej nadrobno opisal v pedagoški reviji Popotnik (1903). Danes so prizadevanja teh dveh metodikov že precej pozabljena, čeprav se v učni praksi še vedno ukvarjamo s problemi, o katerih sta razmišljala. Tako ne bo odveč, če bomo obnovili njuna spoznanja na tem področju.

Pri obravnavi po učnih (formalnih) stopnjah gre za postopno in sistematično predelovanje leposlovnega sestavka. Janko Bezjak se je naslanjal na učne stopnje, kakršne sta priporočala nemška pedagoga Herbart in Ziller: 1. priprava, 2. podajanje učne snovi s pripovedovanjem vsebine, branjem, razjasnjevanjem in vglabljanjem, 3. druženje (asociiranje), 4. povzetek (sistemiziranje), 5. uporaba in vaje.

Pri pripravi mora učitelj vzbuditi zanimanje za branje. Največkrat navezuje pesem ali prozni sestavek na nazorni pouk (današnje spoznavanje narave in

družbe), na kakšno že znano zgodbo ali na kako sliko ali predmet. Pred pesmijo, npr. pred Krstom pri Savici ali pred Mutcem Osojskim, učitelj tudi pove vsebino pesmi, šele potem pesem bere. Prvič redno bere učitelj, s tem da učencem zgled lepega branja. Razjasnjevanje besedila mora biti zelo izčrpno; učitelj se ne zanaša le na pobude učencev; posebno za razna rekla in besede v prenesenem pomenu učenci sploh ne vedo, da jih ne razumejo. Zanimivo je, da so ob začetku stoletja redno razlagali knjižne besede z ljudskimi: *lestev — lojtra, listek — cegeljč, obok — velb, svoboda — prostost, zakon — postava*. Danes to že skoraj ni več potrebno. Pesniški besedni red so spreminjali v prozni: *s telesa siresel smrtni je strah — s telesa je stresel smrtni strah*. Za besedno razlago sledi t. i. vglabljanje: pogovor o prizorišču, osebah, motivih dejanj. Pri druženju se povezujejo podobne pravljice, basni, literarne osebe ipd. Povzetek so navadno izluščili v obliki pregovora. Pod uporabo pa so razumeli etično in jezikovno uporabnost. Učence so prepričevali o pravilnosti nazorov, ki so zastopani v delu, in jih vadili v obnavljanju sestavka ali v podajanju pesmi na pamet.

Da bomo metodo bolje razumeli, si oglejmo, kako je učitelj po tej metodi obravnaval Župančičevo pesem Mak. V šolo je prinesel šopek maka in ga pokazal učencem. Pesmi torej ni mogel obravnavati pozimi, ko ni maka. Potem jim je pripovedoval naslednjo legendo o maku:

Ko je ljubi Bog ustvaril cvetice, so bile nekatere nezadovoljne. Tem ni ugajalo listje, drugim pa zopet ne cvetje, s katerim jih je Bog bil oblekel. Tem je bilo vse preveliko, drugim pa zopet premajhno, dasi niti prvo niti drugo ni bilo res. Te so si želele rdečega cvetja, druge pa zopet modrega ali rumenega ali belega. In nezadovoljne cvetice so godrnjale, kar se je dalo, najbolj med vsemi pa mak.

Imel je sicer lepo oblačilce z mnogimi bunkicami in snažnim, kodrastim ovratnikom. In cvetke so bile lepo rdeče, nekatere tudi višnjevokaste in rumenkaste. A maku so se zdele premajhne in preneznatne; najrajši bi imel take cvete, kakršne ima vrtnica (roža). Ni se dolgo premišljeval, kar potrga vse cvete in jih vrže v prah.

Pa brez cvetja tudi ni maral ostati.

Medtem si je v sosednem vrtu oblekla vrtnica svojo poletno obleko. In veter je odtrgal nekaj teh dehtečih cvetov ter jih vrgel prav tik maka na tla. Hitro jih pobere ter si nakiti z njimi svojo glavo. In ko so se cvetice zjutraj zbudile ter si mele zaspane oči, jim mak zmagoslavno zakliče: »Poglejte moj cvet! Jaz sem lepši od same vrtnice; jaz sem najlepši med vsemi cveticami.«

Zdajci potegne veter. In kakor bi mahnil, je odnesel maku vse cvetje. In vse cvetice krog njega, ki so to videle, so se na ves glas zasmejale in zakričale norčevaje se iz maka: »Mak, mak, mak!«

Tako se še danes radi norčujemo iz maka in še danes odpade cvetje maku tudi pri najlažjem vetriču.

Po tem uvodu je učitelj prebral ljubko Župančičevo pesem Mak, nato so jo brali tudi učenci. Za tem je sledil pogovor o pesmi. Ta pogovor je potekal nekako takole:

- Kakšno cvetje ima mak?
- Rdečo kapo.
- Kaj mu je reklo sončece?
- Daj, odkrij mi se!
- Ali se je odkril?
- Ne.

- Iz česa nastane mak?
- Iz semena.
- Kam se mora seme položiti?
- V zemljo.
- Česa je treba, da iz semene zraste mak?
- Sonca.
- Da me ti odgojilo nisi — ko bi me ti ne bilo odgojilo. Kdo odgaja?
- Starši.
- Koga?
- Otroke.
- Kako?
- Dajejo jim hrane, obleke in stanovanje, sploh vse, česar je treba, da lepo rastejo. Zraven je tudi poučujejo.
- Kdo je zgojil mak?
- Sonce.
- S čim?
- S svojo toploto in svetlobo.
- Kaj je odgovoril mak soncu v svoji ošabnosti?
- Jaz že sam bil pomagal bi si.
- Ali bi si bil mak res lahko pomagal sam?
- Ne.
- Zakaj ne?
- Brez sončne toplote ne vzraste nobena cvetica.
- Kako se je obnašal mak proti vetru?
- Smejal se mu je.
- Kdo je potem kaznoval ošabni mak?
- Zima in burja.
- Kaj je storila burja?
- Odnese kapico, cvetje.
- Kakšen je bil mak črez zimo?
- Gologlav.
- Kako mu je to dejalo?
- Drgetal je, tresel se je od mraza.
- Po kom zdaj mak vzdihuje, vzdihuje?
- Po soncu.

Nato so učenci primerjali nehvaležnost maka do sonca z nehvaležnostjo otrok do staršev. Nauk so strnili v stavkih: *Človek, dokler ne čuti, ne verjame. — Janezek se ne preobrne, dokler se v jamo ne zvrne.* Šele po tako vsestranski obdelavi so se učenci učili pesem na pamet.

Obravnava leposlovja po učnih stopnjah se je zdela mnogim učiteljem ob začetku stoletja preveč toga in ubijajoča živo zanimanje otrok. Posebno so bile neprijetne te učne stopnje, ker jih šolski nadzorniki niso pojmovali prav nič organsko. Nadzornik je ob vstopu v razred vprašal učitelja: »Na kateri učni stopnji ste?« Če mu ubogi učitelj ni znal odgovoriti, je rekel: »Vi se danes niste pripravili za pouk.« Tako je Viktor Bežek začel od podpori mnogih učiteljev namesto obravnave po učnih stopnjah propagirati razvijajoče-upodabljačo metodo. To metodo je prevzel od nemškega pedagoga in bivšega ljudskošolskega učitelja Diesterwega. Bežek je Diesterwegu ravno zaradi njegove prakse v osnovni šoli zelo zaupal; medtem ko Herbartu, ki se je iz pravnika razvil v pedagoga, ni prisojal posebne veljavnosti na področju osnovnošolskega pouka.

Metodi si nasprotujeta v zaporedju obravnave. Pri obravnavi po učnih stopnjah je na začetku prebrano leposlovno delo in je nato z različnih vidikov osvetljeno. Če učitelj zelo nadrobno in večkrat secira besedilo, pozornost učencev polagoma upade. Pri razvijajoče-upodabljači metodi pa je pot obratna: od razla-

ganja k celotnemu leposlovnemu delu. Učitelj očrtava prizorišče in osebe, razvija dogajanje zgodbe, vzpodbuja učence, da sami predvidevajo rešitve konfliktov, sproti daje pojasnila o stvareh, ki jih učenci ne razumejo. Vseskozi skrbi, da učenci zgodbe ne bi razumeli le površinsko, ampak v njenem bistvu. Kot rezultat naporov učitelja in učencev na koncu zraste celotno leposlovno delo. Metoda je torej bolj pripovedna kot bralna, bolj dialoška kot monološka. Uporabljali so jo zlasti pri posredovanju svetopisemskih zgodb, pravljic in pripovedk.

Oglejmo si, kako je po tej metodi potekalo podajanje Grimmove pravljice *Zvezdni tolarji*:

Kako je mala deklica tudi srajčico podarila

— Sedaj je prišla mala deklica v gozd. Kaj je tu videla?

— Drevesa, grmovje, borovnice ... Srnice, zajčke ...

— Tu je srečala dete, ki je bilo najubožnejše izmed vseh. Veste li zakaj?

— Ni imelo niti srajčice.

— Kaj je reklo?

— Oj, daj mi vendar srajčico, ko mene tako zebe!

— Kaj je storila mala dobra in pobožna deklica? A bila je tema. Veste li, kaj si je mislil dobri otrok?

— Temna noč je in tu me nikdo ne vidi; lahko mu dam svojo srajčico.

— In kaj je storila?

— Dala je srajčico ubogemu otroku.

— Sedaj uboga pobožna deklica ni imela prav ničesar več in je bila čisto uboga. Kaj menite, kaj bode z njo?

Konec pravljice

— Dobri Bog je vse to videl ter je vrli in pobožni deklici tudi pomagal. Nenadoma se je zgodilo nekaj čudnega.

— Kaj pa? Kaj pa?

— Zvezde so padale z neba, in ko so padle na tla, niso bile več zvezde, ampak sami trdi, svetli tolarji. In še nekaj je padlo z neba!

— Kaj pa? Kaj pa?

— S tolarji vred je padla tudi nova srajčica, ki je bila iz najtanjšega platna. Kaj je sedaj storila mlada deklica?

— Oblekla je srajčico.

— Da, in potem je vanjo nabrala tolarjev. Ali je bila sedaj še uboga?

— Ne, sedaj ni bila več uboga.

— Res, bogata je bila za vse svoje življenje.

Potem so učenci pravljico še dramatizirali, da se je dobro utrdila v njihovi zavesti. Nauk pravljice pa so strnili v obliki svetopisemskega izreka: *Lomi lačnemu svoj kruh, in ako vidiš koga nagega, obleci ga.*

Poleg obeh starejših metod obravnave leposlovnega dela je potrebno pokazati še, kako so nekdanji učitelji organizirali bralni pouk sploh. To se vidi zlasti iz ureditve starejših beril. Sestavki so bili razvrščeni glede na letne čase, menjavala se je poezija in proza. Natisnjenih je bilo po več del z isto snovjo ali z isto osnovno idejo. Uravnoteženi so bili vzorci pravilnega in nepravilnega obnašanja; sestavku *Dva slaba šolarja* je sledil sestavek *Pridni in leni učenec* in *Stritarjeva pesem Na poti v šolo*, v kateri se šolar obnaša vzorno (mimogrede: ta *Stritarjeva pesem* je v povojnem času doživela prenovitev v *Klopčičevem Kurirčku Andrejcu*). Povezovali so tudi po več del istega avtorja, npr. več *Erjavčevih* orisov narave ali več *šegavih Župančičevih* pesmi; ko so v šoli

obravnavali nov sestavek, so ponavljali tudi prejšnje sorodne sestavke; učitelji so želeli, da po branju tudi kaj ostane: poznavanje pravih nazorov, zanimivih zgodb in okretnost v izražanju.

Na moralno jedro leposlovnega dela so stari učitelji pazili, vendar ravno primitivni pri moraliziranju niso bili, posebno pri obravnavi pesmi ne. Janko Bezjak je pisal, da stalno opozarjanje na idejo spominja na napol olikanega človeka, ki vsakemu pokaže svoj žepni robec. Z literarnozgodovinskimi podatki učencev niso preveč obremenjevali; pesnike in pisatelje so predstavljali z značilnimi anekdotami iz njihovega življenja. Poleg literarne zgodovine so dovolj dobro poznali etnografijo in so radi primerjali ljudske in umetne zgodbe. Danes bi najbrž le redki učitelji poznali Župančičevo pesem Mak povezati z ljudsko legendo o maku; stari učitelji so bili pogosto tudi zbiralci ljudskega blaga. Glede na drobne obravnave so bili zadosti prožni; razlikovali so statarno in kurzorno branje — počasno in hitro branje. Pri počasnem branju so vsestransko predelovali besedilo, medtem ko so s hitrim branjem predvsem izboljševali tehniko branja in vzbujali zanimanje za domače branje.

Ko pregledujemo te starejše šolske obravnave leposlovnih del in starejši bralni pouk, se nam vsiljuje vrsta vprašanj. Najprej: Katera metoda je boljša: obravnava po učnih stopnjah ali razvijajoče-upodabljalna metoda? Iz časovne razdalje in pri ne preveč dogmatičnem pojmovanju se obe metodi ne zdita izključujoči. Obravnava po učnih stopnjah je primerna za natančnejšo obravnavo leposlovnega besedila, zlasti za obravnavo na osnovi branja, vendar si bo današnji učitelj gotovo pridržal več svobode pri razporeditvi, izčrpnosti in izvirnosti obravnave. Razvijajoče-upodabljalna metoda pa bi bila uporabna zlasti pri ustnem posredovanju zgodb ali pa pri razgovorih ob ilustracijah ali diapozitivih.

Pri obeh metodah se pojavlja vdiranje nebitnih elementov v leposlovno delo. Šolarji npr. pomešajo legendo in pesem o maku ali pa v razgovoru o pravljici Zvezdni tolarji začnejo voditi zgodbo v napačno smer. Bežek je priporočal taktno zanemarjanje motečih šolarskih mnenj ali spretno ugovarjanje, če so ta mnenja le preveč neskladna z zgodbo. Verjetno je, da čim na višji stopnji učitelj poučuje, tem bolj mora izključevati nepristne elemente iz zgodbe in tem bolj mora skrbeti za razlikovanje podobnih zgodb.

Vsiljuje se tudi vprašanje idejne naravnosti razlag. Bežek je pravljico Zvezdni tolarji posredoval z izrazitim poudarkom na božji dobroti, ki uravnava svet. Današnji razlagalci tega ne delajo več. Sodobna nemška avtorica Bettina Hürliemann je npr. izluščila iz Zvezdnih tolarjev zanimivo sociološko dejstvo, da zlato ni prav nič neprimerno plačalo za človeka čistega srca, medtem ko mnoge romantične pravljice proslavljajo čisto revščino. Razumljivo je, da današnji učitelj mnogokrat ne bo hotel otrok begati s podrobnim pojasnjevanjem preživelih običajev in nazorov, ampak bo z gledanjem s kakega novega zornega kota vzbujal zanimanje za leposlovno delo.

In ne nazadnje se ob teh starejših obravnavah leposlovnih del sprašujemo o njihovi prilagojenosti razvojni stopnji otrok. Ravno po tej strani nas ti stari učitelji presenečajo. Uporabljali so preprost, neterminologiziran jezik, ki ga učenci razumejo; znali so predvideti vse mogoče besede in dejstva, ki jih je

treba učencem razložiti; izvrstno so prehajali od konkretnega k abstraktnemu. Ne vem, če bi v današnjem času lahko pokazali kakšno akcijo, h kateri bi bilo pritegnjenih toliko učiteljev iz prakse, kot jih je bilo pri sestavljanju učnih slik. Učitelji pred nami so bili bolj marljivi in iznajdljivi, kot si včasih predstavljamo; zato se mi zdi prav, da bi današnja prizadevanja na področju obravnave leposlovnih del povezali s tradicijo.

Jubilanti

JANKO LAVRIN

(Ob devetdesetletnici)

Letos praznuje visoki življenjski jubilej znani angleški slavist slovenskega rodu, profesor Janko Lavrin.

Kot marsikateri njegovih vrstnikov na začetku našega stoletja se je tudi Janko Lavrin odpravil študirat v Rusijo. Tam se je temeljito seznanil z ruskim jezikom in literaturo, kar je bilo odločilnega pomena za njegovo življenjsko pot.

Tako kot dr. I. Prijatelj se je tudi Lavrin v Rusiji dobro seznanil s tedanjimi zastopniki ruske literarne vede in kritike sociološke in psihološke smeri (Pypin, Vengerov, Ovsjaniko-Kulikovski). Metodo in poglede omenjenih znanstvenikov lahko tako zasledimo v njegovem lastnem obravnavanju pomembnih ruskih pisateljev in v interpretaciji njihovih del. V Rusiji je namreč Lavrin lahko spoznal, kako pomembno družbeno funkcijo je že tedaj imela ruska književnost s kritiko in literarno vedo vred. In očitno je prav ta družbena angažiranost pritegnila pozornost mladih slovanskih izobražencev, ki so prihajali v Rusijo.

Med študijem se je J. Lavrin specializiral tudi na univerzah v skandinavskih deželah in v Parizu, nato pa se je vrnil v Rusijo, kjer je diplomiral. Tako se je seznanil z različnimi metodami in oblikami univerzitetnega študija in z različnimi kulturnimi okolji. Prav to mu je močno koristilo pri njegovem lastnem pedagoškem in raziskovalnem delu.

V mladosti je J. Lavrin pisal pesmi in prozo, vendar je to kmalu opustil ter se posvetil proučevanju ruske književnosti. Zaradi odličnega znanja ruščine je lahko prevedel v ta jezik Cankarjevo »Hišo Marije Pomočnice«.

Veliko je potoval in prav njegova odprtost vtisom iz širnega sveta ga je pripeljala v novinarstvo, najprej v Rusijo, nato v Anglijo. Vendar novinarstvo ni postalo njegovo življenjsko delo. Že l. 1918 je postal najprej docent, kmalu pa tudi profesor za novejšo rusko književnost na univerzi v Nottinghamu. Od takrat se je posvetil delu s študenti in proučevanju ruske književnosti 19. in 20. stoletja ter seznanjanju angleških bralcev z deli ruskih klasikov.

Ko govorimo o obširnem prispevku prof. Lavrina k proučevanju ruske književnosti in za njeno popularizacijo v zahodni Evropi, moramo vedeti, da je v precejšnji meri opravljal tam pionirsko delo, saj so bili kulturni stiki med Rusijo in Anglijo tedaj še dokaj šibki. Rusi so kajpada poznali angleško književnost, vendar mnogo manj kot francosko ali nemško, še šibkejša pa je bilo poznavanje ruske književnosti in literarne vede v Angliji.

To dejstvo je moral prof. Lavrin pri svojem delu seveda upoštevati. Tako je moral dati svojim slušateljem in sploh angleškim bralcem temeljno znanje o ruskih pisateljih in njihovem pomenu za rusko kulturno in družbeno življenje. Zato je že kmalu začel

objavljati študije o posameznih najpomembnejših ruskih ustvarjalcih (Tolstoj 1924, Gogolj 1925). Strukturi razprav, temelječi na načelu »življenje in delo«, je ostal zvest v marsikateri razpravi iz poznejše dobe. Tako je v krajših ali daljših presledkih objavil celo vrsto študij o ruskih literarnih ustvarjalcih preteklega stoletja (Gogolj, Tolstoj, Dostojevski, Puškin, Lermontov, Gončarov). Ta dela so izhajala tako v angleščini kot v slovenščini, kajti med obema vojnama je Lavrin sodeloval tudi v slovenskih revijah (razprave o Gogolju, o ruski dramatik, o ruski moderni). S sovjetsko književnostjo se je manj ukvarjal, saj je doslej objavil le razpravo o Jeseninu in o poeziji ruske revolucije. L. 1948 je izšlo v Londonu njegovo obsežno delo »Od Puškina do Majakovskega«.

Na začetku svoje poti univerzitetnega učitelja je prof. Lavrin objavil pregled ruske književnosti, namenjen angleškimi študentom. Med njegovimi daljšimi deli so pomembne zlasti njegove »psihokritične študije« »Dostojevski, Nietzsche, Tolstoj«, ki so izšle v knjigi v Ljubljani l. 1937. K ustvarjanju Tolstoja, Dostojevskoga, a tudi Gogolja se je vračal tudi pozneje. Tako je objavil razpravo o Gogolju v Ljubljani MP 1939/40, v Londonu 1953 in v knjigi v slovenščini 1969. O Dostojevskem je pisal v slovenščini že sredi 20-ih let, nato v knjigi 1937 in 1968, v knjigi v New Yorku pa l. 1947. Prav tako je objavil več razprav o Tolstoju (v slovenščini 1926, v omenjeni knjigi 1937, nato spet l. 1969, v angleščini pa l. 1929, 1941 v Tokiu, l. 1944 v Londonu in l. 1967 v New Yorku). V nekaterih primerih gre očitno tudi za ponatise oziroma za prevode iz angleščine v slovenščino.

Prof. Lavrin se je ukvarjal tudi s komparativnimi študijami. Poleg zanimanja za možne stične točke med svetom misli Nietzscheja in obema najpomembnejšima ustvarjalcema ruskega klasičnega romana 19. stoletja Tolstojem in Dostojevskim, je J. Lavrin objavil v slovenščini še razpravo »Čehov in Maupassant« (1927) in »Dostojevski in Proust«, prav tako pa tudi več študij iz zahodno-evropskih literatur od Balzaca in A. Francea prek O. Wildeja in Pirandella do D' Annunzia. Vse to priča o širokem spektru avtorjevih raziskav in zanimanj.

Slednjič je treba omeniti še delež, ki ga ima prof. Lavrin pri seznanjanju angleških bralcev s slovensko književnostjo. Tako je napisal uvod k prevodu Cankarjevega »Hlapca Jerneja« (1930, ponatis 1946), sodeloval pa je tudi pri prevodih slovenskih pesnikov v angleščino, tako pri Antologiji sodobne jugoslovanske poezije iz l. 1962 in pri zbirki »Parnas malega naroda« iz l. 1965.

Profesor Lavrin je opravil velikansko delo s področja ruske književnosti. S svojimi študijami in s posredovanjem slovenske besede v Angliji si je pridobil nedvomne zasluge za kulturo obeh narodov.

Vera Brnčič
Filozofska fakulteta v Ljubljani

FRANCE DOBROVOLJC — SEDEMDESETLETNIK

Spričo njegove telesne prožnosti in nezmanjšane delavnosti bi komaj mogli verjeti, da je prof. Francé Dobrovoljc — rojen je bil 10. marca 1907 v Ljubljani — dopolnil 70 let življenja. Izšel je iz proletarske železničarske družine, kar je do neke mere že določilo njegovo kasnejšo skromnost, delavnost in naprednost. Diplomiral je iz romanistike in slavistike na ljubljanski univerzi, kjer je bil Kidričev in Prijateljev učenec, nato pa se še leto dni spopolnjeval na Sorboni v Parizu. Potem je 16 let (1932—1948) poučeval na gimnazijah v Ljubljani, Mariboru in spet Ljubljani, nazadnje pa postal ravnatelj Slovenske knjižnice, ki ji je ostal zvest celih 26 let vse do upokojitve (1974). Že na univerzi je pripadal levo usmerjenim študentom, od začetka okupacije dalje je sodeloval z osvobodilnim gibanjem, zato se je (1942) znašel v zaporih šentpeterske kasarne.

Za Dobrovoljca kot človeka je značilna predvsem načrtna in neodjenljiva delavnost. V knjižnici si naletel nanj, ko se je sklanjal nad folianti in ekserpiral, tudi v popoldanskih in večernih urah. Strog do sebe, je zahteval red tudi od sodelavcev in obiskovalcev knjižnice. Kljub navidezni zaprtosti je vedno rad dajal od obilja svojega znanja, tudi za pomenek in šalo je našel čas. V svoji marljivosti in redoljubnosti ni nikdar

popustil, tudi bolnega si ga komaj kdaj videl. Kakor je preko tedna zagnano garal, tako si je nedeljo pridržal za izlete s prijatelji v naravo in hribe. Ta način življenja ga ohranja mladostno čilega in znanstveno podjetnega tudi po upokojitvi, ki zanj pomeni samo odrešitev od neprijetnih administrativnih ravnateljskih skrbi in možnost bolj mirnega in strnjena ustvarjalnega dela.

Menda ni slovenske periodike, ki ji prof. Dobrovoljc ne bi prepustil plodov svojega duha in peresa, najpogosteje pa se je oglašal — če periodike navedemo po časovnem zaporedju njihovega izhajanja in Dobrovoljčevih objav — v Slavistični reviji, Ljudski pravici, Novem svetu, Ljudskem tedniku, Primorskem dnevniku, Slovenskem poročevalcu, Knjigi, Kroniki, Koroškem fužinarju, Naših razgledih, Jeziku in slovstvu, Novih obzorjih, Knjižnici in Delu. Poleg člankov in razprav po revijah in časnikih pa je objavil številne samostojne publikacije, z njimi se bomo v tej oznaki Dobrovoljčevega dela malo več ukvarjali.

Kot romanista ga je najprej pritegnila kratkotrajna navzočnost Francozov na našem ozemlju in tedanja slovstvena prizadevanja med Slovenci. V javnosti je nastopil komaj 22 let star s člankom *Charles Nodier v Ljubljani* (1929). Kmalu zatem je uredil in komentiral knjigo v francoskem jeziku *Statistique Illyrienne* (1933); prinesla je Nodierove članke iz *Télégraphe Officiel* 1813, ki izredno zanimivo, dasi ne vselej kritično, prikazuje naravo in zgodovino, običaje in slovstvo dalmatinskega in slovenskega dela Ilirskih provinc. Iz časa po drugi vojni pa je zlasti v svojem prvem delu tehtna Dobrovoljčeva razprava *Slovenska književnost v dobi Ilirije in odmev francoskih okupacij naših dežel v slovenskem leposlovju* (1964).

Drugi predmet njegovega znanstvenega raziskovanja, ki se ga je oklenil s še večjo ljubeznijo in mu posvetil svoje najboljše moči, pa je življenje in delo Ivana Cankarja. Rod prof. Dobrovoljca izhaja iz vrhniške okolice, ki jo s trgom vred pozna kot Malokdo, tudi sam je preživel proletarsko mladost in je socialistično usmerjen, njegova generacija je še posebej občudovala Cankarjev idejni in estetski svet. Prvi njegovi prispevki k poznavanju pisatelja so izšli v zborniku Mihe Maleša *Podoba Ivana Cankarja* (1945). Z izdatnimi, trdnimi in pomembnimi opombami o stvarnem ozadju umetnin, o modelih, prizoriščih in razmerah, ter z zanesljivimi in izčrpnimi podatki o prevodih v druge jezike je sodeloval pri vseh 10 knjigah *Izbranih del* (1951—1959), ki jih je za CZ uredjal prof. Boris Merhar. Sam je uredil ter napisal uvod in opombe k dodatnemu, 21. zvezku *Zbranih spisov* (1954), ta je prinesel dotlej povsem neznane, večinoma zgodnje Cankarjeve tekste. Skupaj z Zvonetom Verstovškom je sestavil *imensko kazalo* k vsem 21 zvezkom *Zbranih spisov* (1955). Dve izdaji je doživela njegova knjižica *Ivan Cankar, slovenski pisatelj* (1956 in 1965), ki vsebuje doslej najbolj popoln in zanesljiv prikaz Cankarjevega življenja na Vrhniki, Dunaju in v Ljubljani; za potrebe spominskih sob oziroma ekskurzij bi bila že davno potrebna tretja izdaja. Tu naj še povemo, da je prof. Dobrovoljc uredil spominsko zbirko na Vrhniki in ji poklonil svoje lastne prvotiske Cankarja; prav tako je sprožil misel, naj bi po trgu zaznamovali življenjske potaje pisateljeve družine, in zanje določil besedila.

V desetletjih dela za Cankarja je zbral doslej najbolj popolno in natančno bibliografijo o njem; iz nje je objavil *Bibliografijo literature o Cankarjevi dramatik* (1960), v njej je zabeležil izide, uprizoritve in prevode, poročila, kritike in študije o vseh pisateljevih odskih delih, izdaji *Hlapca Jerneja* (Mb 1967) pa je dodal bibliografijo prevodov te v svetu najbolj znane Cankarjeve umetnine. Pisal je tudi komentarje k izbranim spisom, predvsem kritičnim in polemičnim, za beograjske založbe in spremne besede za slovenske mladinske izdaje (*Moje in Tuje življenje*). Kot strokovnjak je pomagal pri porodu spominov pisateljevega bratranca Franca Cankarja z naslovom *Žlahta*. Dobrovoljčev ustvarjalni vrh pa pomeni obsežni, v razlagah vseskozi zanesljivi, v slikovnem gradivu bogati in po opremi razkošni *Cankarjev album* (1972, zal. Obzorja); to je nazoren prikaz pisateljeve dobe, sorodnikov, prijateljic in sodobnikov, njegove celotne življenjske poti, stvarnega ozadja njegovih umetnin, opreme in ilustracij njegovih del, Cankarjevih lastnih risb, upodobitev in karikaturnih pisatelja itn.; knjiga je bila v javnosti deležna vse premalo pozornosti in priznanja in je tudi izšla v odločno premajhni nakladi, tako da je danes ni več mogoče dobiti, čeprav sodi med najbolj dragocene in potrebne slovenske knjige.

Kot tretjo prvino Dobrovoljčevega dela bi mogli označiti njegovo prizadevanje, da bi pokazal na dosedanja prodor slovenskega leposlovja v svet in da bi mu vanj še naprej pomagal utirati pot. Tako je v Analih Francoskega inštituta v Zagrebu v francoščini objavil *bibliografijo slovenske literature v francoskem jeziku* (1973), že prej pa je skupaj z goriškim bibliotekarjem Marijanom Brecljem za ljubljansko periodiko *Le livre slovène* v istem jeziku sestavil *bibliografijo prevodov iz slovenskega leposlovja v vse svetovne jezike* (1971). Sestavil in objavil je tudi bibliografije mnogih posameznih slovenskih avtorjev za naše domače potrebe, tuji publikli pa je namenjena poglavitna bibliografija Srečka Kosovele v knjigi Marca Alyna (1965).

Profesor Dobrovoljc sodi tudi med naše najvidnejše leksikografe. V Slovenski biografski leksikon (Ljubljana), Enciklopedijo Leksikografskoga zavoda in Enciklopedijo Jugoslavije (Zagreb) ter v *Leksikon pisaca Jugoslavije* (Novi Sad), ki mu je tudi skrben in vztrajen urednik za slovenski del, je prispeval dolgo vrsto krajših in obsežnih oznak naših pomembnejših kulturnih delavcev.

Tudi na organizacijskem področju je bil naš jubilent zelo delaven. Še vedno je odbornik Slovenske maticice, nekaj časa pa ji je bil tudi tajnik. Sodeloval je pri vodenju Slavističnega društva, v njegovi gostoljubni sobi v Slovanski knjižnici je odbor imel tudi seje. Že dolgo je funkcionar Društva bibliotekarjev Slovenije in vodja njegove bibliografske sekcije. Pomagal je tudi urejati dve reviji — *Kroniko* in *Knjižnico*.

Njegova posebna skrb in zvestoba je veljala Slovanski knjižnici, ki prècej po vojni ni bila tako zelo velika, urejena in znana. On je začel s pretehtanim nakupom in redno zamenjavo knjig (v ta namen je tudi navezal osebe stike s tujimi slavisti), posodobil in razvejal je katalogizacijo, na novo vpeljal dokumentacijo z informacijami in tako dal knjižnici značaj specialne in ugledne kulturne ustanove.

Po vsem navedenem bi mogli prof. Dobrovoljca označiti za literarnega zgodovinarja, bibliografa, leksikografa in organizatorja, ki mu je danes pri srcu predvsem dvoje: odkriti in raziskati vse, kar je v zvezi z življenjem in delom Ivana Cankarja; pomagati slovenski leposlovni knjigi, da prodre kar se da v jugoslovanski in ostali svet. Kot raziskovalca, zgodovinarja in komentatorja ga pri Cankarju zanimajo predvsem doba s socialnimi značilnostmi, rod in pokrajina, življenje in bivališča (izbe), literarni in politični nastopi, še posebej stvarno ozadje njegovih umetnin, v manjši meri pa posega v nazorske, dušeslovne in oblikovno izrazne prvine njegovega snovanja. Prof. Dobrovoljc je znanstveni delavec-težak, ki je opravljal in v glavnem tudi opravil raziskavo materialne baze, brez njenega poznavanja — priznajmo si to pošteno — pa tudi študij Cankarjeve intimne in estetske nadgradnje ni možen, ker bi sicer visel v zraku in bi tvegaj večjo ali manjšo subjektivnost. Zato moramo biti prof. Dobrovoljcu za njegovo naporno, vestno, zvesto in veliko delo vsi slovenski slavisti in še posebej sljovstveni zgodovinarji iz srca hvaležni; želimo mu še veliko zdravih, plodnih in zadovoljnih let!

Joža Mahnič
Slovanska knjižnica v Ljubljani

OB SEDEMDESETLETNICI AKADEMIKA ANTONA OCVRKA

Delo Antona Ocvirka, rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, upravnika Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede SAZU, dolgoletnega rednega profesorja za primerjalno književnost in literarno teorijo, urednika cele vrste knjig, revij in knjižnih zbirk, pisca številnih razprav, študij, kritik, polemik in še marsičesa drugega, je nenavadno obsežno, mnogostransko in tehtno. Tem večje spoštovanje zbuja zato, ker ga je opravil in ga še neutrudno nadaljuje človek, ki ni živel v mirnem zavetju urejenih razmer in se tudi ni umikal v odmaknjen kabinetni študij, temveč je vseskozi dejavno posegal v razgibana sprotna kulturna in družbena dogajanja svojega časa. Potem ko je že v občutljivih otroških letih doživel prvo svetovno vojno, se je skozi drugo preboril kot aktivist Osvobodilne fronte, od tega prva tri leta na izpostavljenem položaju docenta na univerzi v okupirani Ljubljani, zadnje leto v zaporu in v

dachuskem taborišču, nato pa ga je komaj dobro desetletje po osvoboditvi sredi največjega ustvarjalnega zagona za dalj časa odtrgala od dela in še dolgo ovirala huda bolezen. Kljub temu pa je samo njegovih objavljenih literarnoteoretičnih, literarnozgodovinskih in kritičnih razprav toliko, da se na tu odmerjenem prostoru ne bi dale niti našeti, kaj šele primerno oceniti — zato poskušamo kar najbolj bežno označiti samo skupne značilnosti celotnega opusa.

Premalo bi bilo reči, da je njegovo delo v pravem pomenu delo znanstvenika, ki mu gre za spoznavanje svojega predmeta in za uvajanje ter razvijanje predmetu primernih raziskovalnih postopkov, čeprav bi bilo v resnici že s tem veliko povedano: tradicija filozofskega, zgodovinskega in filološkega razčlenjevanja literature je sicer že dolga, toda literarna veda je — nedvomno prav zaradi mnogoobraznosti in zapletenosti svojega predmeta — sorazmerno še mlada in oznaka znanstvenik nikakor ne gre vsakomur, ki piše o literaturi. Anton Ocvirk sodi med redke, na vseh raziskovalnih področjih izjemne znanstvenike, ki ne obdelujejo samo kekega posebnega problema ali izseka, temveč posegajo tudi v osrednja, odločilna vprašanja stroke. Načelno zastavljena razmišljanja o naravi, pomenu in funkciji literature in literarne vede, o vlogi in nalogah literarne zgodovine in njenih različic, tradicionalnega obravnavanja posameznih narodnih književnosti in novejšega primerjalnega proučevanja dveh ali več literatur, so ga že na začetku znanstvene poti spodbudila k delu za sistematičen prikaz komparativistike. Zgoščeno, temeljito in poglobljeno napisana *Teorija primerjalne literarne zgodovine* (1936), v kateri je natančno raziskal, kako je stroka nastajala in se razvijala, pregledal in ocenil njene metode, kritično pretresel njeno problematiko in razvil svoj pogled na usmerjenost njenega nadaljnega razvoja, je še danes eno maloštevilnih, v literaturi pogosto omenjanih, torej uporabnih in upoštevanih del svoje vrste.

S to razpravo je avtor prvi na Slovenskem pokazal stroko v vsej njeni razsežnosti, s svojim nadaljnjim pedagoškim in znanstveno raziskovalnim delom pa jo je trdno uveljavil kot samostojno disciplino. Oddelek za primerjalno književnost je namreč na filozofski fakulteti ljubljanske univerze obstajal že od l. 1929, toda možnosti za njegovo delovanje so bile omejene: profesorja Kidrič in Prijatelj sta ob svojem glavnem delu na slavističnem oddelku za literarno zgodovino predavala posebej za komparativiste le po kako uro na teden, seminarskega dela pa je bilo komaj kaj več. Ko je že kazalo, da se bo položaj uredil z nastopom uspešno habilitiranega, na najuglednejših francoskih komparativističnih katedrah izžolanega strokovnjaka, je umrl prof. Prijatelj in Anton Ocvirk je moral več let izpolnjevati vrzel, ki je nastala za njim predvsem na slavistiki.

Do pravega razmaha slovenske komparativne je torej prišlo šele po osvoboditvi, takrat, ko je prof. Ocvirk končno lahko posvetil primerjalnemu oddelku vse svoje izredne predavateljske moči, znanje in energijo. Delo na oddelku je dolgo opravljal sam, vrsto let celo brez asistenta, zraven pa bil izvoljen tudi za prodekana in nato dekana filozofske fakultete, a kljub izredni obremenjenosti, saj je vzporedno vodil po dva seminarja in tri kurze predavanj, kar je zneslo tudi po deset ur na teden, je vsebinski obseg predavanj in seminarjev vse bolj širil. Obravnaval je razkroj antične književnosti s sočasnim nastankom in poznejšim razvojem srednjeveške, hitro preobrazbo srednjeveške v novodobno, zlasti pozorno pa novejša literarna gibanja, smeri in stile — klasicizem in razsvetljenstvo, predromantiko in romantiko, realizem in naturalizem, simbolizem in moderno, pa tudi t. i. avantgardne smeri 20. stoletja od futurizma in ekspresionizma do nadrealizma in nove stvarnosti. Literarna dogajanja je razlagal v povezavi z družbenimi in političnimi, zlasti pa idejnimi preobrazbami, z njihovimi konkretnimi gibalni in posledicami, ne da bi pri tem zmanjševal pomen ustvarjalnega deleža avtorjev, posebno takih, kakršni so bili n. pr. Dante, Cervantes, Baudelaire in Ibsen, in ne da bi zanemaril opazovanje nastanka, razvoja in značilnosti posameznih literarnih vrst, zvrsti in oblik, n. pr. dramatike, epa, novele, romana in soneta. — Hkrati se je čedalje bolj širil tudi krog njegovih slušateljev. Posebno ob sobotnih predavanjih o teoriji umetniškega ustvarjanja, o izbranih poglavjih iz metrike, stilistike in drugih področij literarne teorije, namenjenih komparativistom in študentom jezikovno-literarnih skupin, vabljivih pa tudi drugim, je bila celo velika, t. i. fizikalna predavalnica v matični stavbi ljubljanske univerze najpogosteje pretresna.

Ob tej, najbolj konkretni, najlaže izmerljivi, pa vendar hitremu pozabljanju izpostavljeni razširitvi stroke je danes morda še bolj vidna njena vsebinska obogatitev, ki jo

je jubilat teoretično in praktično več desetletij dosledno uveljavljal in nedvomno sam in z vrsto sodelavcev že trdno uveljavil: v proučevanje primerjalne in svetovne književnosti je kot njen naraven, nepogrešljiv del vključil tudi slovensko literaturo, to pa je, prepričan ne samo o obstoju, ampak tudi o pomembnosti njenih vrednot, vedno obravnaval v njeni realni, preprosti ali zapleteni, šibki ali močni povezanosti — še malo ne samo odvisnosti — z literarnimi pojavi v svetovni, posebno v evropski literaturi. Tako se je v veliki, znantsveno kritično zasnovani zbirki *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, katere glavni urednik je, in še posebno v pravkar dokončani celotni izdaji Cankarjevega opusa, slovenska književnost s svojimi idejnimi usmeritvami in s svojimi oblikovnimi vrstami in zvrstmi izraziteje in popolneje kakor kdaj prej pokazala kot samostojno, svojevrstno, vendar tudi v širše mednarodno literarno izročilo vključeno ustvarjalno področje. Velik delež je jubilat k taki predstavitvi in vrednotenju slovenske književnosti prispeval v tej zbirki in zunaj nje s svojimi široko zasnovanimi in hkrati z vso akribijo izdelanimi razpravami o Kosovelovem, Prijateljovem, Kersnikovem, Cankarjevem in Vidmarjevem opusu. Zbirka *Sto romanov*, ki jo prav tako ureja in za katero je napisal esejistično razgibane, toda v podrobnejem poznavanju gradiva in problematike utemeljene študije o Gidovih, Proustovih, Dostojevskega in Goethejevih delih, pa je vrsto umetnin iz širokega kroga evropskih in ameriških literatur predstavila s perspektive obsežnih izvirnih študij slovenskih piscev, ki so razvili nemalo novih pogledov nanje in na celotno literarno zvrst, imenovano roman.

Z enako pretehtano širokopoteznostjo, kakor je povezal proučevanje svetovne in slovenske književnosti in s tem pripomogel k boljšemu poznavanju in razumevanju obeh, je povezal tudi področji, ki se velikokrat nasilno ločujeta — literarno zgodovino in literarno teorijo. Ker pojmuje literaturo kot časovno umetnost, torej kot gibanje, proces, ne pa kot vrsto izoliranih, statičnih pojavov, so tudi njegove teoretične raziskave zasnovane razvojno, potemtakem zgodovinsko, razprave, pri katerih je izrecno v ospredju literarnozgodovinski vidik, pa so vedno oprte na obsežno teoretično znanje. Čeprav je bil prvi, ki je na Slovenskem sistematično gojil in razvijal literarno teorijo, je prav zaradi prepričanja o nepogrešljivosti historične perspektive vedno zavračal dogmatične skrajnosti in se upiral vsakršnim sistemom, ki težijo k nasilnemu, apriornemu, čeprav velikokrat tako vabljivemu urejanju stvari, na drugi strani pa tudi zavračal nesmiselno, psevdozgodovinarsko zbiranje podatkov, naj se je še tako jasno zavedal pomena relevantnih dejstev: med njegovimi deli ni nobenega, ki ne bi temeljilo na poznavanju virov, veliko pa se jih opira na novo, posebej poiskano ali dopolnjeno gradivo.

Da bi enako uspešno kakor doslej uresničeval svoje načrte tudi v prihodnje!

Majda Stanovnik
SAZU v Ljubljani

V spomin

MAKEDONSKI JEZIKOSLOVEC KRUM TOŠEV

Dvajsetega novembra 1976 je v Kliničnem centru v Ljubljani umrl pionir makedonistike, profesor sodobnega makedonskega jezika na Filološki fakulteti v Skopju Krum Tošev. Zahrbtna, prezgodnja smrt je profesorja Toševa odtrgala od vsakodnevne znanstvene, pedagoške in družbenopolitične dejavnosti.

Profesor Krum Tošev se je rodil v Prilepu 16. februarja 1912, v tistem »usodnem« letu, kakor je sam napisal v svojih poslednjih zapisih, ko so v balkanskih vojnah Makedonijo razgrabile njene sosede. Šolal se je v Prilepu, maturo je opravil v Bitoli. V letih 1931—35 je študiral srbohrvaščino s starocerkvenoslovanščino v Beogradu, od leta 1937 do leta 1944 je kot srednješolski profesor služboval v Ivangradu, Danilovgradu, Strumici in Beli Slatini. Septembra 1944 je v oddelku Agitpropa deloval v okolici Štipa.

Po osvoboditvi Makedonije je služboval na šolskih inšpektoratih v Bitoli in Prilepu, nato je postal načelnik strokovnega šolstva in instruktivnega oddelka pri ministrskih organih makedonske vlade. Zelo pomembno je njegovo sodelovanje v komisiji za jezik in pravopis pri ministrstvu prosvete leta 1944.

Pred tridesetimi leti je postal predavatelj na filozofski fakulteti v Skopju (ki tudi letos praznuje trideseto obletnico obstoja v svobodni Jugoslaviji). 1949. je postal docent, 1960. izredni profesor in 1965. redni profesor sodobnega makedonskega jezika. Leta 1953 je postal tudi direktor Inštituta za makedonski jezik in ga vodil skoro dve desetletji.

Profesor Tošev je bil strokovno in družbeno angažiran. Bil je predsednik Društva za makedonski jezik in literaturo, član redakcije časopisa »Makedonski jezik« in »Literaturni zbor« od njune ustanovitve, član mednarodne komisije za lingvistično terminologijo, član mednarodnega odbora za izdelavo dialektoloških atlasov, član komisije za strokovne izpite, sestavljal učnih načrtov in programov za šole prve in druge stopnje, avtor ali redaktor mnogih učbenikov za osnovne in srednje šole, redaktor mnogih slovarjev, predsednik sveta etnološkega muzeja, založbe »Prosvetno delo«, akademškega kulturno-umetniškega društva »Mirče Acev« itd.

Njegovo znanstveno in strokovno zanimanje je bilo izredno široko. Ukvarjal se je s problematiko pisave in pravopisa sodobnega makedonskega jezika, s problemi zgodovine makedonskega jezika, dialektologije, leksikografije. Posvečal se je tudi sestavljanju učbenikov, redigiranju jezikoslovnih tekstov ter uredniškemu in prevajalskemu delu.

V prvi številki časopisa »Prosvetno delo« leta 1945 je objavil članek o vprašanih makedonske pisave. V kasnejših delih je obdelal problematiko sistemov pisav v Makedoniji po 1. svetovni vojni (Makedonski jezik, 1969, XIX, 21—44) ter probleme pisnega in ustnega izražanja učencev. Tudi vsi trije makedonski pravopisi so povezani z njegovim imenom; pri prvem je sodeloval kot član komisije za jezik in pravopis (leta 1945), pri drugem je bil soavtor (leta 1950), pri tretjem pa predsednik delovne skupine sestavljalcev (leta 1970).

Kot predavatelj sodobnega makedonskega knjižnega jezika se je Krum Tošev ukvarjal s temeljnimi vprašanji fonetskega, fonološkega in morfološkega sistema; pisal je o makedonskem akcentu, nekaterih značilnih soglasniških sklopih, posebnostih makedonskega aorista, glagolih e-jevske skupine, glagolski l-formi, zaimkih, predlogih in nekaterih leksikalnih posebnostih besed, ki se v makedonščini pogosto uporabljajo. Kot dolgoleten raziskovalec makedonske dialektologije je Krum Tošev zbral mnogo gradiva iz struškega govora, ki ga je raziskoval s posebno ljubeznijo. Raziskoval je tako sodobni govor kot tekste iz preteklega stoletja. Na tem področju je prišel do mnogih novih spoznanj.

Vpliv profesorja Toševa je čutiti tudi na področju leksikografije. Pod njegovim vodstvom je potekalo izdelovanje in izdajanje Slovarja makedonskega jezika, ki so ga izdali sodelavci inštituta. Profesor Tošev je tudi redaktor mnogih dvojezičnih slovarjev: francosko-makedonskega, angleško-makedonskega, nemško-makedonskega, rusko-makedonskega, srbohrvatsko-makedonskega, bolgarsko-makedonskega in drugih, pravzaprav vseh prvih slovarskih del v Makedoniji. Njegove izkušnje so bile dragocene pri vseh izdajah Inštituta za makedonski jezik, tako pri izdajah starih tekstov (14., 15. in 17. stoletje), posebnih izdajah, izdajah zapisov ljudskega izročila, pri urejanju časopisa »Makedonski jezik« in podobno. Tošev je redaktor mnogih besedil ljudskega izročila iz SR Makedonije, Pirinske in Egejske Makedonije, med drugim tudi najdaljše ljudske pesmi Kuzman Kapidan, najdaljše makedonske ljudske pripovedke Siljan Štrkot in drugih ljudskih slovstvenih storitev.

Omeniti je treba tudi njegovo delo pri sestavljanju učbenikov za osnovne in srednje šole, predvsem beril, izbranih beril, primerov iz literature, ki so doživeli več izdaj. Delal je kot samostojen sestavljalac ali pa sodeloval pri sestavljanju. Bil je ploden prevajalec, saj je zapustil okoli 200 prevedenih del; prevajal je med drugimi Lenina, Dedijera, Prličeva.

Pri profesorju Toševu se je šolalo skoraj 30 generacij sodobnih makedonistov, študentov, profesorjev, doktorjev znanosti. Za svojo vsestransko dejavnost je dobil visoka republiška in zvezna odlikovanja.

Smrt je pustila marsikaj nedorečenega, odtrgala ga je od začetega, a žal nedokončanega dela; nedokončan je ostal makedonski frazeološki slovar, slovnica makedonskega jezika z mnogimi ilustrativnimi frazeološko-tekstnimi primeri, dialektološka obdelava značilnih pojavov v stručnih govorih in drugo.

Dragi Stefanija
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Slovenščina v javni rabi

TEŽAVE S TUJIMI LASTNIMI IMENI

Slovenski pravopis in pravorečje posvečata vprašanju v zvezi s tujimi imeni veliko pozornosti; v marsičem se ob njih razhajajo jezikovni strokovnjaki, prevajalci in drugi »uporabniki« knjižne slovenščine. Po obvladanju tega območja včasih presojava stopnjo govorne in pisne kulture posameznika; toda pismenost so nekoč v Rusiji ugotavljali tudi po pravilni rabi »odvečne« črke jat, ki je že šest desetletij ne uporabljajo več! Ne moremo tajiti dejstva, da se je knjižni jezik v zadnjih desetletjih demokratiziral, ali drugače, krog uporabnikov splošne, normirane oblike slovenščine se čedalje bolj širi. Pri tem je seveda stalno navzoča nevarnost, da bodo jezikovna pravila kršena, posebno še v primerih, ko so ta preveč zapletena in neuglašena s splošno dinamiko v jeziku. Pred nami sta torej dve veliki nalogi: razumno in gospodarno urediti jezikovna pravila, pri uporabnikih knjižnega jezika pa zbuditi oz. poglobiti jezikovno zavest.

Pri nas velja načelo, da puščamo tuja imena in priimke, ki so v izvorniku pisana z latinico, nespremenjena; pišemo torej *Antoine Meillet* in ne *Anton Meje*. To dejstvo seveda nalaga piščočemu nelahko breme različnih tujih pisav, govorečemu pa, da zna tuji izgovor ustrezno zamenjati s slovenskimi glasovi. To nalogo lahko pravopisni in pravorečni priročniki rešujejo splošno, s pravili, praktično imensko gradivo pa lahko predstavijo samo v izboru »današnje in za nazaj«; vendar to ne more v celoti »pokriti« vsakdanjih, zmeraj novih in novih potreb časopisnih delavcev, ter radijskih in televizijskih govorcev. Pravzaprav bi morali iti še globlje, do vsakega občana, ki npr. bere slovenske prevode tujega leposlovja ali ima v združenem delu opravka s tujimi imeni. Koga ne moti pri branju tuje ime, za katerega ne vemo natančno, kako ga je treba izgovoriti!

Ni preveč hvaležno opravilo brskati po resničnih ali domnevnih napakah v soobčanovem govorjenju in pisanju, zato naj nam primeri, ki jih navajam iz dveh zapisov v Delu (25. in 26. januarja 1977), samo pomagajo osvetliti nekakšno psihično-jezikovno zadrego časnika, ki ga preganjajo tiskarski stroji. Čeprav pri nas ne manjka jezikovnega snobizma, saj vas npr. prodajalka pomilovalno pogleda, če želite »gibbs« in ne »džibbs« ali »buc« in ne »buk« — malo se lahko odkupite s *s-jem* v »imaste« — kaže tanjugov zapis ob enaintridesetletnici makedonske slovnice prav nasprotno. Nekaj nelagodnosti občutimo že ob sklanjatvi imena makedonskega slovniciarja Kepeskega; *Krumeta* (kot *Toneta*) se nam ne zdi najboljši izbor iz treh možnosti. Naše nerazpoloženje se stopnjuje ob trikratnem *tedaj*: »*tedaj* so se začele odpirati šole... Toda malo-kdo je *tedaj* poznal makedonski knjižni jezik, ki je *tedaj* delal prve korake«; čudna se nam zdi zveza »takoj po zasedanju z ASNOM«. Prava težava se začne v poročilu ob imenih štirih tujih slavistov, ki so napisali prve ugodne ocene in prikaze makedonske slovnice Kepeskega. Pravilno je zapisan samo češki slavist *Frinta*; na pol fonetično je »predstavljen« angleški slavist *de Bray* (kot *de Brey*), ki je v svoji obsežni knjigi o slovanskih jezikih pred petindvajsetimi leti podal tudi slovnični oris knjižne slovenščine; najslabše je odnesel znani francoski slavist *André Vaillant*, avtor primerjalne

slovanske slovnice in drugih pomembnih jezikoslovnih spisov, ki je večkrat obiskal Ljubljano in na univerzi tudi predaval — zapisan je kot *Vajan!* Mimogrede naj omenimo, da naslova francoske slavistične revije *Revue des Études Slaves* ne moremo prevajati z »Revija slovanskih jezikov«. Avtorju članka se je zapletlo tudi ob imenu ruskega slavista *Samuila Borisoviča Bernštejna*; v navedbi »S. Ivanovič Bernštajn« so tri pomanjkljivosti: zamenjan je avtor sploh, saj je obstajal tudi jezikoslovec *S. I. Bernštejn*, ki pa ni pisal o makedonski slovnici; priimek je *Bernštejn*, ker ga prevzemamo po ruskem in ne po nemškem zapisu (v zadnjem primeru bi ga morali pisati *Bernstein* in ne *Bernštajn*); če omenjamo ime in »otčestvo«, je lahko oboje izpisano, lahko je oboje okrajšano (S. B.), ne more pa biti ime okrajšano (S.) in »otčestvo« izpisano (S. Ivanovič Bernštajn).

V našem tisku in RTV so med slovanskimi »najtežja« poljska lastna imena. V zapisu »Starodavna Emona« v Varšavi je direktor varšavskega arheološkega muzeja naveden »na pol po češko in na pol po poljsko« kot dr. *Křystof Dabrowski* namesto kot *Krzysztof Dąbrowski* (odpustljiva je samo kljukica pod *a*, ker tiskarne tega znaka za nosni o navadno nimajo).

Ker položaj za fonetično pisanje tujih imen najbrž še ni »dozorel«, bi za začasni »jezikovni most« predlagal dvoje:

1) nujno je potreben jezikovni priročnik (slovar) za časopisne, radijske in televizijske delavce s pravopisnimi, pravorečnimi in naglasnimi informacijami za aktualna tuja imena, ki bi ga na podlagi sprotne kartoteke novosti vsako leto v obliki brošure dopolnjevali;

2) vsa prevedena tuja dela, ki niso namenjena ozkemu krogu strokovnjakov, bi morala imeti v primeru, da vsebujejo za povprečnega Slovenca »nečitljiva« lastna imena, dodan seznam z navedbo izvora.

Franc Jakobin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PRAVOPISNA IN JEZIKOVNA VPRAŠANJA

Kar prav, da se je v zadnji številki JiS oglasil Jože Graj z vprašanji v zvezi s krajevnimi imeni v vzhodni Sloveniji. In prav je, da se je takoj v odgovoru pokazalo, kako ne moremo takih vprašanj reševati za mizo v Ljubljani. Pripominjam sledeče. Nihče ne misli, da bi naj »vsak Slovenec ali tujec poznal domače pridevnike iz vseh krajevnih imen na našem ozemlju« — saj vemo, da sliši ali govori nekatera imena zelo omejeno število ljudi: poleg domačinov najbližja okolica, še manj v pokrajini, kjer je kraj; tiskarna pa mnoga imena — vsaj »v sredstvih javnega obveščanja« sploh nikoli niso.

Kljub temu pa imajo prebivavci vsakega kraja pravico do takega njegovega imena — kot do svojih priimkov — v samostalniški in pridevniški obliki, kakršno se je utrdilo v govoru in pisavi (narečna izgovarjava se dostikrat nekoliko razlikuje od pisane oblike). Zato bomo pač dovolili domačinom — mišljena je vsa širša okolica, ki ima z nekim krajem stik in ji je njegovo ime domače — da bodo ime svojega kraja izgovarjali in po potrebi tudi pisali v tisti obliki, ki je pri njih udomačena. Dalje imajo pravico, da krajevne (vsaj do občine) »javne službe« uporabljajo imena krajev v pravilni obliki. Sem sodijo šole, tudi avtobusi in železnica, kjer morajo domačini večkrat dan na dan poslušati popačena imena svojih krajev — tako, da se jih iz raznih vzrokov počasi sami navzamejo.

Kričeč primer za to je ime prekmurske *Sóbote*, ki jo dandanašnji že po vsej Sloveniji premnogi nedomačini imenujejo kar »Murska« (brez *Sóbota*), kar je za domačine in daleč na Štajerskem, kjer so jo od nekdanj imenovali *Sóbota*, naravnost grozno. Da — celo Madžari so med zasedbo nalezli to obliko in jo po svoje sklanjali... Saj so po madžarskem imenu pred prvo vojsko »Muraszombat« naši po nepotrebnem prevedli v *Murska Sobota*, ker v Sloveniji ni nobene druge *Sobote*. Nekateri — ne vsi — med slovenskimi nameščenci, ki so po 1919 prišli v Prekmurje, so pričeli govoriti le »Mur-

ska«, ker so bili brez jezikovnega čuta in posluha. Nekateri domačini — z enakimi slabimi lastnostmi in še s »kompleksom«, da »boljši« ljudje tako govorijo — so jih pričeli posnemati. Saj danes slišimo že tudi »Rogaška«, ne pa še »Bohinjska« ali »Tržiška« ali »Kamniška«, nam. Bistrica.

Druga napaka ljudi brez posluha je bilo in je še napačno poudarjanje krajevnih imen — teh je pa dolga vrsta. Vse to nas je navedlo, da je rajni prof. Jože Maučec 1934 izdelal zemljevid »Slovenska krajina«, na katerem je z mojim sodelovanjem uvedel 1) domača imena, 2) označil pri vseh imenih poudarek. In res so po osvoboditvi v smislu tega zemljevida uvedli tudi v uradno rabo *Lendava* nam. Dolnja Lendava in *Grad* nam. Gornja Lendava. Za zadnje ime mi je žal, ker je prvič to zgodovinsko ime kraja, ki se mnogokrat omenja v preteklosti zavoljo svojega pomena — še bolj pa zavoljo neljudskih, nemogočih zvez, v katerih ga danes v tisku in ustno uporabljajo. Ker je v kraju velik star grad, ki je bil pomemben za vse gornje Prekmurje dolga stoletja, so ljudje govorili, da so doma »pri gradi«, so »od grada«, grede »(h) gradi«. Nikoli pa niso rekli vasi: to je Grad, še manj pa: sem iz Grada, v Gradi, kakor danes pišejo in govorijo. Isto je z Jurijem in podobnimi imeni, saj so vedno bili »pri Juriju, od Jurija«.

In da pridemo k nesrečnim pridevnikom iz krajevnih imen. B. Pogorelec navaja kot odgovor na vprašanje v zvezi s kraji Lipa, Žižki: »Tako na primer: *lipovski*, *žizkovski* itd.« Zame je ta stavek dvoumen: razumem ga kot nadaljevanje prejšnjega stavka, češ »pravopisi so prinašali ali dovoljevali tudi domačo rabo, tako bo verjetno tudi v slovarskem delu novega pravopisa« — torej bi naj bila »domača« — krajevna raba »*lipovski*« (*žizkovski* res je). Ali pa je ta stavek nadaljevanje prvega stavka o »teženju k pravilom knjižne izpeljave«? Ne eno ne drugo ne velja: *lipovski* (pri vseh manj znanih imenih je v obeh oblikah nujno potrebno označiti poudarek!) je namreč pridevnik imena *Lipóvci*, vasi, ki je le nekaj kilometrov oddaljena od Lipe (v zračni črti je kar sosedna vas!). Zato: kdor bi hotel »težiti k pravilom knjižne izpeljave«, bo moral poznati ljudske oblike vseh vasi v tistem okolišu, sicer se mu bo zgodilo večkrat kaj podobnega — nerabnega. Od Lipa je pridevnik *lipanski*, ki jezikoslovcu marsikaj pove, kot npr. tudi *bogojanski* od Bogojina in je pri zadnjem docela odveč, da nas poučuje SP 1962: *bogojinski* — ker nepoznavci brez tega govore in pišejo »*bogojinski*«...

Že ti primeri kažejo, da z nasilnim prilagajanjem pridevniških in stanovniških oblik iz krajevnih imen zaidemo le v — veliko zmedo, ki bo nevzdržna. Slavisti smo glede tega krivi dokaj zamud, čeprav smo že pred štiridesetimi leti pričeli sestavno zbirati krajevna imena. Kako daleč smo s tistim gradivom? Rešuje nas — geograf in zgodovinar, urednik Krajevnega leksikona Slovenije, dr. Roman Savnik, ki navaja pri slehernem kraju vse ljudske izraze v zvezi s krajevnim imenom. Pred natisom se posvetuje glede njih s strokovnjaki. Toda prav vpogled v rokopis o prekmurskih krajevnih imenih me potrjuje v strahu, da tudi ta način zbiranja in zapisovanja ni docela zanesljiv. Ljudje raznih strok, pa čeprav srednješolski profesorji, slabo slišijo, poslušajo le enega prebivavca, nato celo sami »prirejajo« ta imena, da bodo »pravilnejša«...

Tako slovenistične ustanove kot Slavistično društvo bi si morale že davno postaviti za enega glavnih namenov in dolžnosti — menda tudi skrb za vestno zapisovanje krajevnih imen in iz njih tvorenih oblik na Slovenskem.

Vilko Novak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski

Anketa o slavističnih zborovanjih

Na zborovanju slovenskih slavistov (13.—16. okt. 1976) v Portorožu je bila zadnji dan izvedena priložnostna anketa, katere na-

men je bil ugotoviti dobre in slabe strani dosedanje oblike permanentnega izobraževanja v slavistični stroki in pri njenem izpopolnjevanju ali spreminjanju čim bolj demokratično upoštevati dosedanje izkuš-

nje in predloge njenih »uporabnikov«. Pobuda za anketo je prišla pri spontanah pogovorih v dneh zborovanja od udeležencev samih, ki so v njej tudi zavzeto sodelovali; zato upravičeno pričakujejo njenih rezultatov, a primerno se zdi, da je o njih obveščena slavistična javnost sploh.

Anketa je obsegala naslednja vprašanja:

I. 1. Kdaj ste diplomirali?

2. Kje: na oddelku za slavistiko na Filozofski fakulteti?

Pedagoški akademiji?

3. Kje ste zaposleni:

- osnovna šola
- poklicna šola
- štiriletna strokovna šola
- gimnazija
- višja/visoka šola
- drugod

I. del

Ad 1, 2: Čas šolanja in vrsta končane šole

Vrsta šole	1941-45	1946-50	1951-55	1956-60	1961-65	1966-70	1971-76	Skupaj
FF	5,63 %	8,45 %	9,86 %	22,54 %	8,45 %	18,30 %	26,76 %	100 %
PA	—	2,99 %	10,45 %	5,97 %	28,36 %	17,90 %	34,33 %	100 %

Ad 3, 4: Zaposlitev glede na vrsto končane šole in spol

Vrsta šole	Osnovna šola	Poklicna šola	4-letna šola	Gimnazija	Višja/visoka šola	Drugod	Skupaj
FF	20,78 %	27,27 %	12,99 %	16,88 %	9,09 %	12,99 %	100 %
PA	89,19 %	9,46 %	—	—	1,35 %	—	100 %

Spol	Osnovna šola	Poklicna šola	4-letna šola	Gimnazija	Višja/visoka šola	Drugod	Skupaj
M	25 %	30 %	5 %	15 %	—	25 %	100 %
Ž	57,81 %	17,19 %	7,03 %	7,81 %	6,25 %	3,91 %	100 %

II. del

Pripombe in spreminjevalni predlogi se bistveno ne razločujejo glede na čas študija, vrsto končane šole, mesto zaposlitve (tu so odstopanja v skupini: višja/visoka šola) ali spol, zato so odgovori predstavljeni kar enotno ne glede na te indikatorje (I. del ankete), čeprav so bili po njih obdelani. Pač pa navedeni podatki kažejo izobrazbeno in poklicno strukturo sodelujočih, od katerih jih več kot polovica pouč-

4. Spol: moški
ženski

II. 1. Ali hodite redno na zborovanja SDS?

2. S kakšnim namenom?

3. Po svoji iniciativi ali predlogu/nalogu ustanove, kjer delate?

4. Kaj Vas je na dosedanjih zborovanjih motilo, kaj Vam je ugajalo?

5. Kaj ste pogrešali, kaj Vam je bilo odveč?

6. Koliko dni predlagate za zborovanje: 1, 2, 3, 4, 5, 6?

7. Kakšne vsebinske in organizacijske spremembe predlagate za v prihodnje?

Rezultati ankete:

Vrnjeno je bilo 146 bolj ali manj popolno izpolnjenih anketnih listov, dovolj za naključno izbran vzorec celotne skupine udeležencev slavističnega zborovanja. Odgovori so naslednji:

je na osnovni šoli in da je pri tem prevladovala mlajša generacija slavistov. Kljub temu da je šlo za anketo o dosedanjih slavističnih zborovanjih sploh, so jo nekateri izpolnjevali pod očitnim vtisom zadnjega v Portorožu, predvsem pri izražanju zadovoljstva.

Ad 1: Udeleževanje

Po navedenih odgovorih jih hodi na zborovanja redno 75,19 %, in neredno ali manj redno 24,81 %.

Ad 2: Motivacija

Odgovore o motivaciji za udeležbo na slavističnih zborovanjih je moč formulirati v naslednje točke:

1. želja po strokovnem izpopolnjevanju,
2. izmenjava izkušenj in mnenj,
3. srečanja s kolegi.

(Nekaj posameznih odgovorov: seznanitev z novostmi v slavistiki; stik s tokovi moderne slavistike; sprotno seznanjanje s stroko; seznaniti se z aktualnimi problemi na naših šolah in z novimi informacijami o dosežkih naše slovenistike; pridobitev pobud za bolj sveže metodične prijeme; da bi ob navzočnosti kolegov našla potrdilo, da imajo moja prizadevanja smisel; okrepitev občutka pripadnosti stroki; pridobitev strokovne samozavesti).

Ad 3: Pobuda za udeležbo

Po svoji iniciativi prihaja na zborovanje 61,81 % udeležencev, sporazumno z ustanovo, kjer delajo, 34,02 % in po nalogu ustanove 4,17 %. Tu gre predvsem za to, kdo dá pobudo, sicer morajo imeti vsaj načelno odobritev ustanove seveda vsi udeleženci.

Ad 4: a) Moti

Za ilustracijo je po nekaj posameznih odgovorov navedeno v oklepaju, strnjeno pa so kritične pripombe naslednje:

1. *premalo obravnave metodičnih vprašanj* (premalo praktičnih napotkov za pouk v šoli; odmaknjenost šolskim problemom; premajhna prilagojenost profilu prosvetnih delavcev;)
2. *pasivni način sprejemanja* (premalo možnosti za diskusijo, debato; premalo konkretnih razprav; ni gradiva za razpravo; za vse enak program kljub različnim interesom udeležencev; premalo razprav po skupinah; preveč teorije, premalo skupinskega dela;)
3. *nepriumno podani referati* (preveč informativna, premalo poglobljena, neproblemsko zasnovana predavanja; premalo uporabne in manj pomembne teme predavanj; predavatelji podcenjujejo poslušalce; premalo pripravljene teze, ki bi bile poslušalcu v pomoč, posebno pri razpravah; časovna nediscipliniranost predavateljev in branje predavanj — češ da morajo učencem v šolah govoriti prosto; prevelika strokovnost; preveč tujk;

4. *drugo* (prenatrpanost programa, premalo korektnosti (obzirnosti) pri zavračanju drugačnih názorov; premalo pozornosti do nekaterih uglednih slavistov; ključanje udeležencev med predavanji;)

b) Ugaja

1. *delo po skupinah* (odprtost razpravljanja, razprave, pogovori;)

2. *lotevanje praktičnih predavanj, tj. metodičnih tém* (konkretni nasveti za delo; odprtost SDS za delo praktikov; predavanja, ki so prikazala metodiko obravnavanja snovi;)

3. *drugo* (dobra organizacija; raven predavanj — imenovana so posamezna letošnja predavanja; neposreden odnos med udeleženci in organizatorji; sodelovanje z zamejci;)

Ad 5: a) Pogrešajo

1. *delo v manjših skupinah in več razprave* (več dela v skupinah; delo v skupinah po interesih; delo v skupinah s praktičnimi napotki in izkušnjami, več možnosti za razčiščevanje problemov; trdnejše vodenje pri razpravah, razprave po predavanjih, večja sistematičnost, pismene predloge pri razpravah; več dvosmerne komunikacije med udeleženci in referenti;)

2. *več metodike* (strokovni napotki za šolsko delo; šolske interpretacije knjižnih besedil; več predavanj za slaviste po šolah; več predavanj, ki se navezujejo na praktično delo v šoli; več napotkov za delo v razredu; iz prakse izvirajoča spoznanja in napotki za modernizacijo našega dela z učenci;)

3. *pogovor o slavistični problematiki* (o učnem načrtu; številu ur za slovenski jezik, učbenikih, položaju slavista na šoli, potrebnosti za pripravo učbenika za slovenski jezik v osnovni šoli.

4. *predavanja* (o najsodobnejši slovenski literaturi; znanstvena analiza sodobne literature; predavanja iz stilistike, historične gramatike in dialektologije, umetnostne zgodovine, filmske vzgoje; predavanje o L. Adamiču; zbornik predavanj;)

5. *drugo* (razstavo strokovne literature; več skrbí za slovenščino v javni rabi; v javnih občilih premalo prostora za probleme jezika; umetniške besede; skrb za zamejske Slovence; premalo ekskurzij in pokrajinskih srečanj;)

b) Odveč

Pripomb skoraj ni bilo.

Ad 6: *Trajanje zborovanja*

1 dan 2 dni 3 dni 4 dni 5 dni 6 dni
— 2,35% 63,53% 21,18% 3,53% 3,53%

Ad 7: *Spremembe*

Teh predlogov je bilo veliko, vendar se v glavnem dopolnjujejo in krijejo s pripombami v četrti in peti rubriki:

a) vsebinske

1. več *napotkov za neposredno delo v šoli* (več metodike; več povezave s prakso; več praktičnega za šolo; informacija iz sodobne didaktike, metodologije jezikovnega in literarnega pouka;)

2. v *predavanjih ujeti današnje problematiko učnovzgojne in družbene resničnosti* (slovenska književnost v filmu; dialekti in govori; vsaka sprememba naj bo podkrepljena z mnogimi primeri;)

3. *ekskurzije v zvezi s spomeniki in literaturi*; pogovori s književniki. Vodiči ekskurzij morajo biti dobro pripravljene;)

b) organizacijske

1. *manjše skupine po interesnih področjih* (delno ločeni posveti za osnovne šole, srednje šole in lektorje; seminar naj bo dvakrat po dva dni, enkrat literarnozgodovinski, enkrat jezikovni del; dvodelen seminar naj bo po stopnjah šol, vendar ga ne razcepiti po teh stopnjah; manj udeležencev, prevelika množica slabi učinek dela;)

2. *manj natrpan program* (strokovna predavanja prej objaviti; prej razdeliti vsaj povzetke predavanj; dovolj zgodaj pripraviti gradivo za diskusijo; dopoldne predavanja, popoldne debate o isti temi; več debate; zadnji dan popoldne naj bo prosto; občni zbor prvi dan popoldne, zadnji dan popoldne prosto;)

3. Zavod SR Slovenije za šolstvo, naj pošlje na šole dopis, da naj se *udeležijo zborovanja vsi slavisti* (zgrešena pripomba letos, naj se ga udeleži vsaj eden;)

Nekateri so zadovoljni: vse naj bo tako kot doslej.

Sklep: to so v glavnih obrisih bistveni podatki ankete. Njihova interpretacija skoraj ni potrebna, saj so konkretni odgovori sami na sebi dovolj povedni. Nekateri pripombe se med seboj bijejo (namenoma niso izločene, da se občuti pestrost mnenj), toda to je pri vzorcu tolikšnega števila in tudi življenjsko razumljivo. Rubriki 5 in 7 pravzaprav bolj preverjata kot dopolnjujeta rubriko 4. Ponavljajoče se kritične pripombe povzemimo v naslednje ugotovitve:

1. *potrebna je večja pozornost aplikaciji teoretičnih spoznanj na praktično delo v šoli* (metodika);

2. *različnim strokovnim interesom in intenzivnejšemu delu skušajo ustreči predlogi za delo v manjših skupinah, ki mora biti vsebinsko in organizacijsko dobro pripravljeno* (sistem vodenja, usmeritev, konkretni sklepi);

3. *zelo izpostavljena želja po aktivnem sodelovanju se kaže v predlogih za vnaprej pripravljeno diskusijsko gradivo*, po pripombah na prenatrpan program, ki onemogoča razpravljanje, v željah po izmenjavi izkušenj in tudi v predlogih za delo v manjših skupinah. (Pomanjkanje tega ni šibka točka le pri zborovanjih slavistov, ampak tudi drugod. Prim. poročilo F. Rozmana o 18. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Naši razgledi XXV, št. 21, 5. nov. 1976, 555.)

Vse kaže, da bi bilo najprimerneje pripravljati tematska zborovanja z delom po sekcijah in z možnostmi razpravljanja, ki naj bi trajala 3—4 dni.

Posebej velja poudariti, da je bila zamisel o sedemdnevnom izobraževanju v zimskih počitnicah ali takoj po koncu pouka, prav tako predvidena oblika podiplomskega izobraževanja, o čemer je govoril pomočnik predsednika komiteja za vzgojo in izobraževanje tov. Peter Winkler, sprejeta z velikim zadovoljstvom.

Če bo pričujoča anketa dala kakšno koristno pobudo za naprej, je dosegla svoj namen. Vsem, ki so v njej z dobro voljo sodelovali, še enkrat najlepša hvala.

Ljubljana, 25. 11. 1976

Marija Stanonik
SAZU v Ljubljani

Popularno prešernoslovje

Gregor Kocijan: Dr. France Prešeren. Mladinska knjiga, Ljubljana 1977, 32 + 2 str. (Obrazi.) — Niko Košir: Dr. France Prešeren. Partizanska knjiga, Ljubljana 1976, 201 + (III) str. (Znameniti Slovenci.)

Za čas okrog Prešernovega praznika izdajo slovenske založbe vsako leto kaj novega prešernoslovja. Lani je bil za ta del v središču pozornosti prvi del obsežne Paternujeve monografije o našem največjem liriku; drugi del, nadaljevanje, ki bo Paternujevo znanstveno vizijo Prešerna in njegove umetnosti zaokrožil, je letos žal za izidom nekaj malega zamudil. Neposredno za praznik pa sta dve slovenski založbi to pot poslali na kulturni trg dvoje poljudnih predstavitev pesnika; Partizanska knjiga v prvi seriji biografij »Veliki Slovenci« Nika Koširja ustrezno delo, Mladinska knjiga kot drugi zvezek zbirke *Obrazi Gregorja Kocijana* poljudno strokoven spis Dr. Franče Prešeren.

Najbrž se ne bomo preveč motili, če obema pripišemo, da sta podobno dragoceni za široko popularizacijo Prešernove poezije (pa tudi prešernoslovja), kakor je za slovensko znanstveno misel o Prešernu dragocena Paternujeva monografija (ali pred tem vrsta drugih, Slodnjakova, Kosova, Žigonova, Zihnerlova ipd.). Gre pač za obstajanje in učinkovanje prešernoslovja na dvoje različnih ravneh, pri čemer vedó založniki pač najbolje, kako prav dialektično se obe ti dve prešernoslovski veji medsebojno podpirata: popularizatorski teksti se nujno utemeljujejo na znanstveni literaturi (Košir in Kocijan do kraja vestno!), kot povrnitev pa zbujaajo tudi med najširšo publiko nenavadno živahno zanimanje za sleherno prešerniano. Založniki vedo, da lahko o Prešernu še zmeraj praktično tiskajo vse — brez tveganja: tudi najzahtevnejšo znanstveno monografijo. Koširjev in Kocijanov tekst sta bila menda tiskana v 6.000 oz. 20.000 izvodih in bosta ravno tako razprodana kakor Paternujeva monografija, ki so je menda prvi del tiskali v 1.500 izvodih, pa je kar prekmalu pošla — kar je za strokoven, znanstveno knjigo pri nas pravi fenomen.

Takoj pa moramo pristaviti, da sta Koširjeva in Kocijanova knjiga pisani za nekoliko različna tipa množičnega bralca, že po založniških nagibih; Koširjeva naj bi merila na slehernega kolikor toliko kulturno ozaveščenega Slovenca; Kocijanova predvsem na šolarja, dijaka, tudi študenta.

Kajpada cilja nista pretirano vsaksebi, toda že v načinu zapisa in opremi pogojujeta kar precëj opazne razlike: v *Obrazih* (Kocijan) je mnogo več slikovnega gradiva, v Koširjevem primeru prevladuje tekst; v *Obrazih* so sproti dodajana pojasnila raznoterim tujim besedam, ki se v zvezi s Prešernom pogosto rabijo, pa jih šolar s svojo jezikovno izkušnjo še ne obvladuje (zlasti tujke: cenzura, formularij ipd.); ne nazadnje se Kocijan kot avtor uvodoma izrecno in neposredno obrača na »mladega bralca« in daje torej že kar tam vedeti, da piše predvsem zanj. — Natančnejša primerjalna analiza popularizatorskih postopkov pri obeh avtorjih bi bila prav zanimiva in poučna, vendar bi se za to pot predvsem ustavili pri »šolarskem« Prešernu (zdi se namreč, da bi bilo o Koširjevi biografiji Prešerna kot pesnika vseeno primerneje spregovoriti skupaj z oceno ostalih treh zvezkov iz prve serije »velikih Slovencev«).

Zbirka *Obrazi* po zunanjščini s svojim velikim formatom spominja na šolske delovne zvezke; podobno velja tudi za njeno notranjost, ki je bogato opremljena s tako imenovano »vizualno informacijo«. Na 32 straneh (+ 2 notranji strani broširanih platnic, ki sta prav tako porabljeni za tekst in slike) je reproduciranih nad 60 različnih fotografij relikvij, ki še danes kakorkoli otipljivo spominjajo na Prešernovo obstajanje, telesno in duhovno: bodisi da gre za stare ilustracije in fotografije (Ljubljana 1839, Celovec iz istega časa, Langusov portret Čopa, posnetek Prešernove sestre Lenke ipd.), bodisi fotografije Prešernovega rokopisa ali prvih natisov pa nekaterih prevodov v tuje jezike, bodisi za fotografije današnjega videza poslopij, krajev, spominskih plošč v zvezi s Prešernom (ti slikovni dokumenti se zdijo za današnjega šolarja in njegovo orientacijo še dodatno zanimivi). Klišeji so veliki, pregledni in tudi tehnično dobro reproducirani (fotografija: Mirko Kambič in Lado Mlekuž; tiskarna Mladinska knjiga; tehnična oprema Dunja Furlani).

Tekst, ki je za nas seveda najbolj zanimiv, je morda na prvi pogled pisan za spoznanje zahtevnejše; ne glede na to, da se je avtor potrudil z vsakovrstnimi sprotnimi pojasnili. Rekel sem na prvi pogled — zato, ker v nenehni mučni skrbi za to, ali bo kakšna reč šolski mladini — seveda predvsem tudi zadnjim klopem — razumljiva ali ne (kajti sicer preti »osip« in šola pride na slab glas!), že hudo podcenjujemo

sprejemne zmogljivosti mladega človeka, celo povprečnega. — Prešernoslovje je pač eno tistih ne premnogh tematskih področij, kjer je slovenska literarna veda pripela najdlje; Prešernove poezije so že po tradiciji nekakšen preskusni kamen, na katerem se kar naprej preskušajo najrazličnejši razlagalci, nove metode, prodornost mišljenja, prepričljivost razlaganja, splošna kulturna zavest. Prav zato je prešernoslovje za ta del tudi nadpovprečno bogato — in po predmetu težavno. Smrten greh bi delali, ko bi v šoli iz nekakšnih dnevno pragmatičnih, recimo »osipniških« skrbi takšno bogastvo docela zanemarili. Prešeren bi moral biti tudi v šolski literarni zgodovini resor, kjer se stvari poganjajo naprej: kot način, širina in globina znanja. Ni mogoče ob velikem znanstvenem napredovanju pri šolskem Prešernu capljati na mestu ali kar potihem mencati ritenskol

Zdi se, da je približno takšna presoja bila Kocijanu izhodišče; za svoj tekst je namreč upošteval domala vse temeljne tipe obstoječih prešernoslovskih interpretacij: od biografske (Kidrič, Zupan, Slodnjak), estetsko-genetične (Kos) ali duhovnozgodovinske (Slodnjak) do slogovno estetizirajoče (Vidmar) ali sintetizirajoče (Paternu). Opozorila nanje je tudi spretno sproti »podtikal« z občasnimi značilnejšimi navajjanji iz najbolj znanih tovrstnih avtorjev; sistematično je nanje opozoril z navedbo osnovne literature. — Tako je umljivo, da spis ni ostal pri goli biografiji, kakor se pogosto in rado pripeti; pa tudi ne, da bi bila biografija zanikrno zapisana, kakor se zgodi enako rado. Podkovan s poznavanjem znanstvenega prešernoslovja je Gregor Kocijan posamične interpretacijske elemente spretno uravnovesil v zaključen portret: za kompozicijsko osnovo mu je sicer res še zmeraj biografija kot tisto, kar je konkretno misleči mladostniški pameti najbolj umljivo. Vendar že biografija ni le samo suho naštevalna, shematična; avtor jo je skušal bralcu dodatno približati z značilnejšimi, povednejšimi anekdotičnimi vložki (z njimi je sem in tja tudi »razrahljal« tekst, da — za vsak primer — vseeno ne bi bil prenaporen). Ob to osnovo je dodajal sociološko informacijo, na vse skupaj pa najtežje: estetsko interpretacijo pesemskih besedil — skrbno in odmerjeno dozirano, po obsegu in terminologiji.

Iz postopka je nastal, kot že rečeno, nekoliko zahtevnejši, pa kar precej kompleten prikaz Prešerna kot človeka in pesnika, obdanega z oprijemljivim zgodovinskim ča-

som, družbenim prostorom, zaznamovanim z velikim narodnim prebujanjem, narodnim preporodom.

Knjižica zato ponuja šoli izredno bogato gradivo ob enem s kvalificirano in ustrezno prilagojeno razlago. Že prvi od Obrazov, Gerlančev Cankar, je razprodan. Ne more biti dvoma, da čaka enaka usoda tudi drugega; to ni ugotovitev za komercialiste, marveč za vsakogar, ki bi ga zanimala porabnost nove edicije.

Matjaž Kmecl
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Organizacija in delo poljske slavistike (Nadaljevanje in konec)

Bohemisti proučujejo češko-poljske jezikovne stike v zgodovini in morfologijo zahodnoslovanskih jezikov, medtem ko je južnoslovanska delavnica usmerjena predvsem v proučevanje sintaktičnih vprašanj. Krakovska delavnica za praslovanski jezik je začela izdajati pomembno delo *Słownik Prastłowiański*. Doslej sta izšli v redakciji F. Sławskega dve knjigi (I — A, B; II — C do Dawnota; 1974, 1976), ki prinašata zlasti za slovansko besedotvorje veliko novih dognanj. Slovar pripravlja delovna skupina pod vodstvom V. Borysa. Delavnica za ksl. je šele začela z delom (vodi jo L. Moszyński z univerze v Gdansku), njena naloga je, da zbere in obdela cerkvenoslovansko jezikovno gradivo iz spomenikov na Poljskem. Skupina za onomastiko proučuje rečna imena na Pomorjanskem, v načrtu pa ima tudi primerjalno-slovanske onomastične študije.

V literarnozgodovinskih delavnicah se ukvarjajo predvsem z zvezami poljske književnosti z drugimi slovanskimi književnostmi; v zahodno- in južnoslovanskih književnostih 20. stoletja so raziskave usmerjene v odkrivanje skupnih razvojnih tendenc; zanimiva je tema o etičnih problemih jugoslovanske vojne proze. V tej delavnici je zaposlena tudi Katarina Šalamun-Biedrzycka, ki je obranila disertacijsko temo Nove tendence v slovenski poeziji dvajsetih let.

Slavistika na osmih poljskih univerzah ni organizirana po enotnem vzorcu. Izoblikovali so se štirje osnovni tipi organizacijske strukture: *rusistika* in druga *slavistika* sta dva ločena inštituta (Krakov, Varšava, deloma Katovice), *rusistika* je oddelek v okvi-

ru inštituta za slovansko filologijo (Vroclav), rusistika in slavistika tvorita skupaj inštitut (Lublin, Poznanj), slavistika je v okviru inštituta za rusko filologijo (Lodž, Gdansk).

Na Jagellonski univerzi v Krakovu ima inštitut za rusko filologijo tri oddelke (zaključki): za rusko in sovjetsko književnost (termina ruski in sovjetski se ne uporabljata dosledno v enakem pomenu; ruska književnost sega do oktobrske revolucije, književnost po revoluciji pa se imenuje sovjetska, čeprav gre tudi tu za rusko književnost, ne pa npr. za armensko, gruzinsko ipd. Pravilneje bi bilo imenovati: ruska književnost pred revolucijo in ruska književnost sovjetske dobe), za ruski jezik, za metodiko pouka ruskega jezika. Na vseh treh oddelkih dela kar 45 učiteljev in sodelavcev, kar seveda omogoča skrajno specializacijo v stroki, obenem pa tudi drobitve predmeta; tako ima ruska književnost za vsako obdobje svojega specialista, pri jeziku se eni lahko ukvarjajo samo s fonetiko, drugi z leksikologijo, s slovnico, še posebej s sintakso itd. Metodika pouka ruskega jezika ima skoraj na vseh univerzah svoj poseben, enakovreden oddelek z več učitelji in sodelavci.

Inštitut za slovansko filologijo krakovske filološke fakultete izjemoma ni razdeljen na oddelke (direktor F. Sławski), pokriva pa južnoslovanske jezike in književnosti ter bohemistiko in širšo primerjalno slavistiko. Študij traja na filoloških fakultetah pet let in se konča z magistrskim delom in izpitom; od tretjega letnika dalje (ponekod od četrtega) se mora slušatelj odločiti za jezikoslovno ali literarnozgodovinsko specializacijo. Tako so bile v Krakovu v šol. letu 1975/76 npr. tele usmeritve: v prvem letniku *bolgarska filologija, srbohrvaška filologija, slovaška filologija*. Vsaka od teh usmeritev se od 3. letnika razcepi.

Inštitut za slovansko filologijo varšavske univerze se deli na tri oddelke: za *bolgarsko filologijo, za češko-slovaško filologijo, za srbohrvaško filologijo*. V biltenu je posebej dodano, da zadnji oddelek skrbi tudi za obravnavo drugih jugoslovanskih jezikov in književnosti (gre najbrž spet za terminološko netočnost, saj med delavci inštituta ni najti specialistov za manjšinske jezike in književnosti, npr. za albanščino ali madžarščino). Med usmeritvami je v varšavskem slavističnem inštitutu opaziti zanimivo novost — razen češko-slovaške,

bolgarske in srbohrvaške filologije navajajo tudi *jugoslovansko filologijo* (podčrtal F. J.), ki zajema tudi slovenščino in makedonščino, čeprav to dejstvo v biltenu ni posebej omenjeno. Ugotoviti moramo, da slovenski jezik in književnost vsaj uradno še nimata kaj prida položaja v okviru akademijske in univerzitetne slavistike. V Krakovu slovenski lektorat sploh ni omenjen (enako ne makedonski), čeprav obstaja tam že več kot dvanajst let; pri varšavski slavistiki fungira slovenski jezik v seriji področij, ki jih obvladuje Hanna Orzechowska; posebej navaja slovenski lektorat samo katoviška slavistika (nova šlezij-ska univerza), kjer ima sodelavec Emil Tokarz doktorat iz slovenske sintakse, in je pri viš. asistetu Zd. Daraszu navedena kot ožja stroka *slovenska književnost 20. stoletja*. V delavnici slavističnega oddelka PAN je za predmetno področje novejšje književnosti jugoslovanskih narodov zaposlena kot sodelavka K. Šalamun-Biedrzycka.

Inštitut za rusistiko (Instytut ruscystyki) na isti fakulteti je sestavljen iz štirih oddelkov: za *ruski jezik, za rusko književnost, za sovjetske književnosti* (v množini F. J.), za *didaktiko ruskega jezika*. V inštitutu dela nad 60 učiteljev in sodelavcev, od tega kar 26 lektorjev; slušateljev je blizu tisoč, med njimi je več kot štiri sto študentov ob delu (169 večernih, 256 »zaočnih«). Na vseh oddelkih za ruščino na Poljskem imajo tudi po enega ali več (tudi do sedem) docentov iz SZ (zanimivo je, da so večinoma docenti z doktoratom, kar najbrž pomeni, da na Poljskem priznajo sovjetskemu lektorjem, ki so kandidati znanosti, poljski doktorat in docenturo). Delavci inštituta objavljajo svoje prispevke v revijah *Slavia Orientalis* in *Przegląd Humanistyczny*.

Kot posebni enoti varšavske fakultete za rusistiko in slavistiko delata *Katedra filologii białoruskiej* in *Katedra filologii ukraińskiej*; vsaka ima po 6 do 7 sodelavcev in vsaka po okrog 50 slušateljev, katerih ena četrtnina študira ob delu. Katedri sta povezani z ustreznimi beloruskimi in ukrajinskimi ustanovami v Minsku in Kijevu; deloma obravnavajo tudi skupno jezikoslovno problematiko (narečja ob mejah, kontrastivna vprašanja).

Inštitut za slovansko filologijo filološke fakultete v Vroclavu ima štiri oddelke: za *ruski jezik, za zgodovino ruske in sovjetske književnosti, za slovanske jezike in*

književnost, za metodiko in praktično učenje ruskega jezika. Inštitut ima 44 učiteljev in sodelavcev ter 436 rednih študentov; dopolnilno se v inštitutu izobražuje 354 učiteljev ruščine in »zaočni« še 112 »neučiteljev«, kar pomeni, da gre za jezikovno izpopolnjevanje prevajalcev, korespondentov, zastopnikov, ekonomistov ipd. Med temami, ki jih v inštitutu obravnavajo, naj omenim *kontrastivno slovansko pomenoslovje*, med literarnimi pa *primerjalno slovansko folkloristiko*. Inštitut izdaja svoj časopis *Slavica Wratislaviensia*, objavljajo pa tudi v drugih revijah: *Slavia Orientalis*, *Lud*, *Studia Rossica Poznaniensia*, *Filologia Rosyjska*, *Język Rosyjski*.

Inštitut za rusko in slovansko filologijo poznanske filološke fakultete se deli na štiri oddelke: za ruski jezik, za zgodovino ruske in sovjetske literature, za slovanske jezike in književnosti, za metodiko pouka ruskega jezika. Skupno dela v inštitutu 45 učiteljev in sodelavcev, v vseh petih letnikih pa je okrog 700 slušateljev, od tega skoraj polovica »zaočnih«. V inštitutu je posebno močno zastopana metodika poučevanja ruščine; proučujejo metode za učinkovito tehniko poučevanja ruščine v poljskih osnovnih in srednjih šolah, didaktična sredstva pri pouku ruščine, aplikacijo najnovejših didaktičnih dosežkov pri poučevanju tujih jezikov, ipd.

Na univerzi Marije Curie-Skłodowske v Lublinu je Inštitut za rusko in slovansko filologijo v sklopu humanistične fakultete. Svojo pedagoško in znanstveno dejavnost opravlja v treh oddelkih: za ruski jezik, za rusko književnost (sovjetska književnost tu ni posebej omenjena), za slovansko filologijo. V vseh treh oddelkih dela 36 učiteljev in sodelavcev, večina študentov je na rusistiki (okoli 660 rednih in tistih ob delu); v inštitutu letno izpopolnjuje svoje znanje 25 učiteljev ruščine (v okviru podiplomskega študija); imajo tudi pripravljalni tečaj za kandidate, ki želijo študirati rusko filologijo ob delu.

V Lodžu je na filološki fakulteti Inštitut za rusko filologijo (slavistika ni omenjena) s temile oddelki: za jezikoslovje (najbrž je mišljeno: ruski jezik), za zgodovino ruske književnosti pred oktobrsko revolucijo, za zgodovino sovjetske književnosti; namesto oddelka (kot je v navadi pri drugih inštitutih) ima ta inštitut »samo« delavnico (pracownia) za metodiko pouka ruščine in jezikovni laboratorij. Učiteljev in sodelavcev je na inštitutu 37, vseh tipov študentov (rednih, večernih, »zaočnih«) je nad 700.

Poleg že omenjenih specializacij (jezikoslovne ali literarnozgodovinske) od tretjega letnika dalje je v Lodžu posebno močno zastopana še tretja smer specializacije: *metodika poučevanja ruskega jezika* (80 študentov). Teme v jezikoslovju so v glavnem naravnane kontrastivno (rusko-poljske), v književnosti pa obravnavajo stike med rusko in poljsko književnostjo.

Inštitut za rusko filologijo humanistične fakultete v Gdansku ima širšo slavistično vsebino kot v Lodžu; združuje tele oddelke (zaklady): za zgodovino ruske in sovjetske književnosti, za ruski jezik, za didaktiko ruskega jezika, za slovanske jezike (književnosti niso omenjene). V okviru oddelka za didaktiko sta dve delovni skupini: skupina za metodiko poučevanja ruskega jezika in skupina za praktični pouk ruščine. Na inštitutu je zaposlenih 53 učiteljev in sodelavcev, študentov ruščine pa je tudi okrog 700, od tega je slaba polovica rednih. Oddelek za slovanske jezike ima na skrbi širšo slavistično izobrazbo (primerjalna gramatika, lektorati) za rusiste in poloniste. Direktor inštituta L. Moszyński je obenem vodja delavnice za cerkvenoslovansčino PAN. V okviru znanstvenih publikacij humanistične fakultete izdaja inštitut serijo *Filologia Rosyjska*.

Na najmlajši poljski univerzi (Univerzitet Śląski) v Katovicah slavistika in rusistika nimata institucionalno enakega statusa; na humanistični fakulteti obstajata *Instytut filologii obcych* (Inštitut za tuje jezike in književnost), ki vključuje kot oddelek (zakład) *slovansko filologijo*, in *Instytut filologii rosyjskiej* (Inštitut za rusko filologijo) s tremi oddelki: za zgodovino ruske sovjetske književnosti, za zgodovino ruske književnosti 19. stol., za metodiko in ruski jezik; pri zadnjem oddelku je delovna skupina jezikoslovcev in skupina metodikov.

Na Oddelku za slovansko filologijo, ki ga vodi Roman Laskowski, specialist za slovansko fonologijo in morfologijo, dela 12 učiteljev in sodelavcev, med njimi tudi direktor IFO (Instytut Filologii Obcych) Kazimierz Polański, specialist za splošno jezikoslovje, etimologijo in slovansko sintakso. Slovenščino zastopata na oddelku dr. Emil Tokarz in mgr. Zdzisław Darasz; slovenski jezik kot lektorat so doslej lahko jemali (po izbiri) polonisti in rusisti; ker obetajo, da bo v najkrajšem času ustanovljena nova študijska smer *srbohrvaščina*, bo tudi slovenščini odmerjenega več prostora. Inštitut (IFO) izdaja od leta 1975 revijo *Linguistica Silesiana*, ki je posveče-

na predvsem splošnemu in konfrontativnemu jezikoslovju; prispevki se v njej tiskajo v angleščini, francoščini, nemščini in ruščini.

Inštitut za rusko filologijo je v primerjavi z Oddelkom za slavistiko IFO po številu učiteljev in sodelavcev (in seveda študentov) veliko močnejši; prvih je kar 41, slušateljev pa okrog 600. Nekoliko nenavadno je, da je metodika poučevanja ruskega jezika bolj izpostavljena kot študij jezika samega, kar je razvidno že v samem naslovu oddelka: za *metodiko in ruski jezik*. Tudi zasedba je številna (šest asistentov za metodiko). Inštitut izdaja revijo *Rusystyczne Studia Literaturoznawcze*, načrtuje pa tudi izdajo rusističnih del iz jezika in metodike.

Od slovanskih jezikov (razen seveda poljščine) je na poljskih višjih pedagoških šolah (Wyższa Szkoła Pedagogiczna) polno zastopan samo ruski jezik s književnostjo. Osnovni študij traja tri leta, vendar ima večina pedagoških šol tudi magistrski študij (skupno pet let kot na univerzi); tudi glede podeljevanja doktoratov in habilitacij so te šole (vsaj za rusistiko) izenačene z univerzami; naravno je, da je personalna povezanost univerz in VPS zelo razvejana in uspešna.

Razvejanost rusističnega študija na VPS seveda ni v vseh krajih enaka; ponekod imajo *Inštitut za rusko filologijo* s tremi oddelki (Krakov, Opole), drugog imajo samo *Oddelek za rusko filologijo* (Bydgoszcz, Siedlce, Słupsk); posebnost je Rzeszów, kjer ima VPS *Katedro za zgodovino ruske književnosti in ruski jezik*, s tremi oddelki (podobno kot na VPS v Krakovu ali Opolu); najbolj sta polonistični in rusistični študij povezana na VPS Zielona Góra, kjer je poleg *Inštituta za poljsko filologijo* na humanistični fakulteti VPS tudi *Oddelek za rusko filologijo*. Še bolj kot na univerzah je na poljskih VPS poudarjen študij metodike poučevanja jezika. Tudi na VPS imajo precej »docentov« iz SZ.

Od leta 1972 deluje na Poljskem posebna ustanova za usposabljanje učiteljev (Instytut kształcenia nauczycieli) pri Svetu ministrov; ima 19 dislociranih oddelkov (v vojvodstvih), 10 centrov za dopolnilno izobraževanje učiteljev, 12 znanstvenih oddelkov (zakład) z ustreznimi delavnicami. Inštitut opravlja raziskovalno delo v okviru splošnopolskega načrta znanstvenih raziskav o *modernizaciji prosvete v razviti socialistični družbi*. Tako deluje od leta

1975 pri oddelku za usposabljanje učiteljev za tuje jezike tudi *Pracownia języka rosyjskiego* z devetimi sodelavci, ki se ukvarjajo s temama: Učinkovitost didaktično-vzgojnega dela učiteljev ruščine; Organizacijska in programska načela za usposabljanje in izpopolnjevanje učiteljev ruščine.

Na koncu biltena sta objavljena dva povzetka habilitacijskih del iz slovanskega jezikoslovja (Marian Jurkowski, Ewa Siatkowska) v letu 1975; osem je povzetkov disertacij iz ruskega oz. beloruskega jezikoslovja (večinoma gre za rusko-poljske teme), 10 je vsebinskih prikazov literarnozgodovinskih disertacij, ki zajemajo širše slovansko področje; od njih kar tri zadevajo jugoslovanske književnosti: *Leva struja srbske proze med vojnama* (Maria Dąbrowska-Partyka); *Umetniška proza Isaka Samokovlije* (Aleksandra Stankowicz); *Milan Begović, Vladimir Vidrić, Antun Gustav Matoš kot predstavniki poezije hrvatskega modernizma* (Julian Kornhauser); vse tri disertacije so bile obranjene na Jagellonski univerzi v Krakovu.

Ko se nam tako izriše podoba poljskih slavističnih ustanov in njihovega delovanja, lahko rečemo tole:

1) zaradi praktičnih potreb po učiteljih ruskega jezika in književnosti v poljskih osnovnih in srednjih šolah se je v zadnjih treh desetletjih na poljskih VPS in na univerzah do neverjetnih razsežnosti razmahnil študij ruščine, saj skrbi za šolanje ustreznega kadra na obeh tipih visokih šol blizu 500 učiteljev in sodelavcev;

2) značilno je, da med učitelji prevladujejo docenti, medtem ko so profesorji prava redkost; številčno najmočnejša plast so asistenti in lektorji;

3) zaradi tolikšne množičnosti je nujno, da so učitelji in sodelavci omejeni na najožje sektorje dela, tako znanstvenega kot pedagoškega, kar gotovo pospešuje pri slušateljih bolj ali manj rutinsko sestavljanje informacij;

4) v obravnavanih jezikoslovnih temah vidno prevladuje ruskopolska kontrastivna analiza;

5) na literarnozgodovinskem področju največkrat obravnavajo poljsko-ruske stike (in vplive) v starejšem obdobju in ruskopolske v novejšem času;

6) razumljivo je, da je druga slavistika ostala količinsko v skromnejših okvirih,

zato pa je v znanstveno-raziskovalnem pogledu kljub uveljavljanju modernih lingvističnih pogledov ostala bolj zvesta poljski slavistični tradiciji, ki je bila v marsičem s polonistiko skupaj inovativna v jezikoslovju in literarni zgodovini;

7) blagodejno vpliva na razvoj poljske slavistike razmeroma dobra notranja »prekravitev«, saj so delovni stiki na črti PAN — univerze — VPŠ živi in bogati, podobno tudi zemljepisne razdalje pri pretoku znanstvenih in pedagoških izkušenj ne povzročajo težav;

8) poljska slavistika se je zmeraj branila izolacionizma; vedno je našla stik z jeziko-

slovnimi in literarnoteoretičnimi tokovi v svetu, jih selekcionirala in sprejemala;

9) ni dvoma, da se stanje poljske slavistike in polonistike pozna tudi pri poljskih rusistih, ki morajo nujno koreniniti v poljskem jezikoslovnem in literarnozgodovinskem izročilu in ne morejo postati goli prakticisti in pragmatiki;

10) znanstvena publicistična dejavnost je v poljski slavistiki bogata v periodikah in monografijah;

11) število študentov ob delu se na nekaterih univerzah in VPŠ približuje številu rednih študentov.

Franc Jakobin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Z A K L J U Č N I R A Č U N J I S
na dan 31.12.1976

AKTIVA		PASIVA	
Ime računa		Ime računa	
1. Blagajna	623,45	1. Lastna sredstva	80.197,35
2. Žiro račun	79.573,90	2. Časovne razmejitve	38.320,00
3. Dolžniki	38.320,00		
Skupaj	118.517,35	Skupaj	118.517,35

O B R A Č U N
doseženih in porabljenih sredstev

AKTIVA		PASIVA	
Ime računa		Ime računa	
1. Stroški tiska	183.940,75	1. Subvencije: a) KSS	129.000,00
2. Honorarji	60.783,05	b) ISS	40.000,00
3. Prispevki od honor.	12.586,05	2. Realizacija	146.351,90
4. Stroški uprave	17.001,75	3. Obresti	507,80
5. Razlika doseženih sredstev	41.548,10		
Skupaj	315.859,70	Skupaj	315.859,70

Sestavila
Ema Graul

Glavni urednik
prof. Jože Koruza